

Ο «ΛΟΓΟΣ» ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΡΗΜΟΥ

Υ Π Ο

Ἀρχιμ. ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΒΙΤΤΗ

Προοιμιακά.

Ὁ «νεοπατερισμὸς» ἀποτελεῖ ἐν λίαν ἐνδιαφέρον, ἐλπιδοφόρον καὶ ἐξαιρέτως ζωογόνον πνευματικὸν ρεῦμα τῶν ἡμερῶν μας. Τόσον ὡς σοβαρὰ στροφή τῆς θεολογικῆς ἀναζητήσεως, ἐρεύνης καὶ σκέψεως, ὅσον καὶ ὡς πρακτικωτέρα καὶ λαϊκωτέρα στροφή ἐπὶ τὰς πηγὰς τῆς ὀρθοδόξου πατερικῆς παραδόσεως καὶ πνευματικότητος, ἀρχίζει νὰ προσφέρῃ πολλά. Ἐκδηλώσεις τῆς στροφῆς αὐτῆς ἀποτελοῦν καὶ εὐρύτερον γνωσταὶ προσπάθειαι ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν θεολογικῶν κύκλων. Ἐκφρασιν δὲ τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν ἀποτελοῦν καὶ αἱ ὄλονεν πυκνούμεναι σχετικαὶ ἐκδόσεις εἴτε κειμένων εἴτε θεολογικῶν καὶ λοιπῶν ἐργασιῶν, ἐμπνεομένων ὑπ' αὐτῶν, ἀναλυουσῶν, ἐρμηνευουσῶν ταῦτα κ.λπ. Εἰς τὰς ἐκδόσεις αὐτάς ἐντάσσεται καὶ ἡ ἀξιόλογος ἐκδοσις τοῦ «Γεροντικοῦ» καὶ ἄλλων σχετικῶν πνευματικῶν κειμένων.

Εἰς τὴν παροῦσαν μικρὰν μελέτην μας θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ «Γεροντικόν», τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀνεκτίμητον πνευματικὸν μεταλλεῖον πρὸς ποικίλην ἐκμετάλλευσιν¹. Τοῦτο, ὡς ἐμφαίνουσι τόσον ὁ τίτλος, ὅσον καὶ ὁ ὑπότιτλος, ἀποτελεῖ εὐλαβῆ συλλογὴν ἀποφθεγμάτων βασικῶς, ἀλλὰ καὶ, πρὸς τοῦτοις, γεγονότων ἢ πράξεων καὶ ἐνεργειῶν ἐκ τῆς ζωῆς τῶν ἁγίων ἐρημιτῶν (καὶ ἐρημητριῶν), οἵτινες διεκρίθησαν διὰ τὴν ἁγίαν ζωὴν των καὶ τὸν πλούσιον φωτισμὸν τοῦ Πνεύματος, ὥστε νὰ καθίστανται ἀποδοτικῶς πνευματικοὶ ὁδηγοὶ καὶ χειραγωγοὶ τῶν χριστιανικῶν γενεῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Εἰς γλῶσσαν ἀπλῆν καὶ ἀπέριττον, ὡς ἀπλοῖ καὶ ἀπέριττοι ἦσαν οἱ ἅγιοι Γέροντες, καὶ μὲ λιτότητα ὕφους, ὑπενθυμίζουσαν τῆς ἐρήμου τὸ πενιχρόν, ἐκτίθενται πάντα ταῦτα. Ὑπὸ τὸ ἀπλοῦν ὅμως καὶ ἀπερίτεχον τοῦτο κάλυμμα κρύπτεται πλοῦτος ζωῆς καὶ πνεύματος καταπληκτικὸς, πνευματικὴ ὠραιότης γοητευτικῶς ἀπλή, πνευματικότης βαθύτατα εὐαγγελικῆ. Συχνότατα αἰσθάνεται ὁ ἀναγνώστης ἑαυτὸν συγκλονούμενον μέχρις αὐτῶν τῶν μυχιῶν τῆς

1. Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἔχομεν ὑπ' ὄψει καὶ παραπέμπομεν εἰς τὴν ὠραίαν καὶ ἐπιμελημένην ἐκδοσιν τοῦ Ὄχιου Α. καὶ Ε. Παπαδημητρίου: ΤΟ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΝ, ἢ τοὶ ἀποφθεγμοὶ τῶν ἁγίων Γερόντων. Εἰσαγωγή Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσίου. Πρόλογος, Κείμενον, Γλωσσάριον, Σχόλια, Εὐρετήριον θεμάτων ὑπὸ Π. Β. Πάσχου. Ἐκδοσις Β', Ἀθῆναι 1970.

ὑπάρξεώς του καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς του μεταβαλλομένους αὐτομάτως εἰς κρουνοὺς δακρύων ἱερᾶς συγκινήσεως. Ἀποκομίζει δὲ τὴν βεβαιότητα, ὅτι τὰ ἀναφερόμενα δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῶς γεγονότα ἢ λόγους παρωχημένης τινὸς ἐποχῆς, ἀλλὰ μηνύματα πλήρη ζωῆς καὶ δυνάμεως πάντοτε νωπὰ καὶ ἐπίκαιρα. Τὰ μηνύματα ταῦτα δὲν ἀξίζουν ἀπλῶς τῆς προσοχῆς μας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀξιούν—καὶ πρέπει—να γίνουν φωτεινοὶ σηματοδῶται ἡμῶν κατὰ τὸν διάπλου τῆς σκοτεινῆς θαλάσσης τοῦ παρόντος αἰῶνος. Τοῦτο βεβαίως σημαίνει ἐν πρώτοις, ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ γνωστὸν τὸ πολυτιμότεον περιεχόμενον τοῦ πνευματικωτάτου τούτου βιβλίου. Ὡς ταπεινὴ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν προσπάθεια συνοπτικῆς παρουσιάσεως μιᾶς πτυχῆς τοῦ «Γεροντικοῦ» θὰ ἤθελε νὰ θεωρηθῆ ἡ παροῦσα ἐργασία. Τὴν πτυχὴν αὐτὴν ἀποτελεῖ ὁ «λόγος» τῶν Πατέρων τῆς Ἑρήμου. Δὲν πρόκειται περὶ ὄλων τῶν ἐν τῷ «Γεροντικῷ» λόγων καὶ τῶν ἀποφθεγμάτων τῶν ἁγίων Γερόντων, ἀλλὰ περὶ τοῦ εἰδικοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ἐκφέρουν οὗτοι ἕνεκα συγκεκριμένης ἀφορμῆς. Ποῖος ὁ λόγος οὗτος;

Α'. Ὁ «λόγος» τῶν Πατέρων τῆς Ἑρήμου καὶ τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ.

Ὁ «λόγος» τῶν Πατέρων τῆς Ἑρήμου, ὅστις θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐνταῦθα, ἀποτελεῖ ἀπάντησιν εἰς ἐπίμονον, ἐναγώνιον καὶ ἔνδακρυ συχνάκις ἐπερώτημα, τὸ ὁποῖον τοῖς ἀπευθύνεται ἐκ μέρους ἄλλων ἀδελφῶν, ἀγωνιστῶν καὶ αὐτῶν, συνήθως νεωτέρων, ὅχι ὁμῶς σπανίως καὶ πρεσβυτέρων τὴν ἡλικίαν, ὑπὸ μορφᾶς ὡς αἱ ἀκόλουθοι:

Εἰπέ μοι λόγον. Εἰπέ μοι ρῆμα. Τί ποιήσω; Τί ποιήσω διὰ τὰ πάθη; Πῶς δύναμαι κτήσασθαι τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ; Ποῖον καλὸν πρᾶγμα ἔστιν, ἵνα ποιήσω καὶ ζήσωμαι ἐν αὐτῷ; Πῶς θέλεις διάξω (ἐν τῇ ἐρήμῳ); Εἰπέ μοι ρῆμα, πῶς σωθῶ; Εἰπέ μοι πῶς γένωμαι μοναχός; Εἰπέ μοι ρῆμα, ὅτι ἀπόλλυμαι. Δός μοι ἐντολὴν καὶ φυλάξω αὐτήν. Ἠρώτησεν (ἀδελφός) περὶ ζωῆς: τί φυλάξας τῷ Θεῷ εὐαρεστήσω; Πῶς ὀφείλομεν διοικηθῆναι (οἱ ἀδελφοὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ); Πῶς ὀφείλουσιν οἱ ἀδελφοὶ πολιτεύσασθαι; (Εἰπέ) λόγον τινὰ σύντομον ἐν κλήρου τάξει... δι' οὗ δυνήσονται (οἱ ἐρωτῶντες ἀδελφοὶ) ἐπιβῆναι τῆς ἐν Χριστῷ τελειότητος.

Ἐκ τοῦ εἴδους καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ κατατιθεμένου ἐπερωτήματος γίνεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀντιληπτόν, ὅτι τοῦτο ἀφορᾷ εἰς σοβαρὸν καὶ θεμελιῶδες ζήτημα πνευματικῆς ζωῆς, μοναχικῆς πολιτείας ἀξίας τοῦ ὀνόματός της, σωτηρίας κατὰ Χριστὸν βιοτῆς καὶ ἐν Αὐτῷ τελειώσεως. Μὲ ἄλλους λόγους, τὸ ἐπερώτημα ἔχει ἐξ ὀλοκλήρου π ρ α κ τ ι κ ὸ ν χαρακτῆρα καὶ δὲν ἀποτελεῖ τοῦτο ἀπλῶς ἀφορμὴν πρὸς θρησκευτικὰ συζητήσεις καὶ ὠφελιμο-

λογίαν διὰ τὰ περὶ ἡ ὥρα. Εἶναι πηγαία ἔκκλησις πνευματικῆς βοήθειας πρὸς ἀσφαλῆ χειραγωγίαν εἰς ζητήματα προσωπικοῦ πνευματικοῦ καταρτισμοῦ, ὅπου ὁ κίνδυνος τοῦ ὑποκειμενισμοῦ, τῆς φαρισαϊκῆς αὐταρκειᾶς καὶ τῆς ναρκισσιτικῆς αὐτοϊκανοποιήσεως εἶναι τόσον εὐκόλος, μάλιστα διὰ τοὺς νεωτέρους καὶ ὀλιγώτερον ἐμπείρους εἰς τοὺς πνευματικούς ἀγῶνας μοναχούς.

Ἴσως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐκφρασθῇ ἡ ἄποψις, ὅτι, ἐφ' ὅσον τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ὁδὸς τῆς σωτηρίας εἶναι ἤδη κατατεθειμένα εἰς τὴν Κιβωτὸν τῆς Σωτηρίας, τὴν Ἐκκλησίαν, θὰ ἐπερίττευν ἡ κατάθεσις τοιούτων ἐρωτημάτων. Οὐδεμία ὅμως ἀμβιβολία ὑπάρχει, ὅτι οἱ ἐπερωτῶντες γνωρίζουν τοῦτο καλῶς. Ἄλλωστε δὲν πρόκειται περὶ ἀνθρώπων, τὸ πρῶτον μεταστρεφόμενων εἰς τὴν πίστιν καὶ ἐκζητούντων τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας. Οἱ ἐρωτῶντες ἀποτελοῦν ἤδη ἐνεργὰ καὶ ἐστρατευμένα μέλη τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ διακινεῖντο ὑπὸ τοῦ ἐνθέου πόθου τῆς ἐν Χριστῷ τελειώσεως. Δι' αὐτὸ καὶ ἔχουν ἀποσυρθῆ εἰς τὴν ἔρημον, ἔνθα διεξάγουν τὸν σκληρὸν καὶ ἀδυσώπητον ἀγῶνα κατὰ τῆς σαρκός, τοῦ κόσμου καὶ τοῦ δαίμονος. Ὅχι ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν εἶναι ὄριμοι καὶ ἐξηγιασμένοι. Ἀκριβῶς ὅμως διότι ἀγωνίζονται διὰ τὴν τελειότητα, καταμανθάνουν καὶ συνειδητοποιοῦν ὄχι μόνον τὴν προβληματικὴν τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς ἀνά πᾶν βῆμα ἐνεδρεύοντας. Δι' αὐτὸ καὶ ὀδηγοῦνται εἰς αὐτεπίγνωσιν καὶ ἐπισήμανσιν τῶν πλέον εὐαίσθητων σημείων, τὰ ὅποια χρῆζονται ἰάσεως παρ' αὐτοῖς. Διαπιστοῦν, ὅτι ὁ δρόμος τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς καὶ τελειώσεως ἔχει τελικῶς προσωπικὸν χαρακτῆρα καὶ ἰδιαιτερότητα. Διὸ καὶ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην τῆς εἰδικῆς προσωπικῆς χειραγωγίας, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπιζητοῦν μετὰ ζήλου καὶ πόθου ἱεροῦ καὶ μετ' ἐπιμονῆς θαυμαστῆς. Γνωρίζουν δὲ καλῶς, ὅτι ἡ ἀγία πεῖρα καὶ σοφία τῶν πολιῶν Γερόντων καὶ παλαιμάχων ἀγωνιστῶν τοῦ πνεύματος ἀποτελεῖ πολῦτιμον δι' αὐτοὺς ὀδηγόν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐν ταπεινώσει καὶ ὡς ἐξ ὑπαρχῆς ἀρχόμενοι τοῦ πνευματικοῦ βίου ἐρωτοῦν ὡς αἰδήμονες καὶ συνεσταλμένοι μαθηταὶ τοὺς πολυτελείους Γέροντας· «πάτερ, τί ποιήσω; Εἰπέ μοι ρῆμα, ἵνα σωθῶ».

Εἰς τοιοῦτου εἶδους ἐρωτήματα ἀποτελεῖ σοφὴν καὶ ἀγίαν ἀπάντησιν ὁ λόγος τῶν ἀγίων ἀσκητῶν καὶ πατέρων, ἀναποκρινόμενος πλήρως εἰς τὸ αἶτημα ζωῆς, τὸ ὅποῖον ταῦτα περικλείουν, καὶ ἀποτελῶν οὕτως εἰπεῖν συνοπτικὴν καὶ ἀποφθεγματικὴν ἐκφορὰν τῆς πρακτικῆς Γεροντικῆς σοφίας. Ὁ λόγος τῶν ἀγίων Γερόντων δὲν εἶναι ἀποτελεσμα ἀπλῶς διανοητικοῦ στοχασμοῦ καὶ ψιλῆς σκέψεως, βαθείας ἔστω, ἀλλὰ λόγος ἔμπροσθεν, διότι ἐκφέρεται διὰ στόματος, ἐκ τοῦ ὁποίου μόνον ἡ ἀκατάπαυστος δοξολογία τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀναπέμπεται. Διαβιβάζεται διὰ σώματος καταταλαιπωρουμένου ὑπὸ τῆς συνεχοῦς ἀγρυπνίας, τῆς κοπιαστικῆς ἐργασίας τοῦ ἐργοχειροῦ, τῆς καταπίεσεως καὶ τῆς συνθλίψεως τοῦ ἀδυσωπήτου περιβάλλοντος τῆς ἐρήμου καὶ τῶν πολλῶν καὶ σκληρῶν πειρασμῶν τοῦ δαίμονος.

Πηγάζει ἐκ ψυχῆς κλαιούσης καὶ πενθούσης διηνεκῶς τὸ κατὰ Θεὸν πένθος. Ἐκπορεύεται ἐκ καρδίας παλλομένης ὑπὸ σφοδροῦ θείου ἔρωτος καὶ διατελούσης ἐν ἀτελευτήτῳ ἀγῶνι κατὰ τῶν παθῶν, δι’ ὧν ὁ ἐχθρὸς ποιεῖται προσβάσεις εἰς τὴν ψυχὴν πρὸς ἐλεεινὴν κατοχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ φυσικὴν συνέπειαν ἔχει ὁ λόγος οὗτος ἕλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὠ ρ ι μ ὀ τ η τ ο ς. Ὁ ἐμπόνως ὄριμος λόγος εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ ψυχὴ ἢ κατάκαρπος τοῦ Γέροντος, μεταμορφωμένη εἰς ρῆμα. Διὸ καὶ εἶναι ἰκανὸς νὰ εἰσδύῃ εἰς τὰ μυχιαίτατα τῆς καρδίας, ἀναμοχλεύων καὶ συγκλονῶν ταύτην, καὶ νὰ ἐπιζῆ διαβιβαζόμενος ἀπὸ καρδίας εἰς καρδίαν καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, πάντοτε συγκλονιστικὸς καὶ ἱερῶν δακρῶν πρόξενος εἰς ὅσους τὸν ἀκούουν μὲ τὴν αὐτὴν, ὡς καὶ ὁ τὸ πρῶτον ἐρωτῶν ἀδελφός, διάθεσιν· «πάτερ, εἰπέ μοι λόγον».

Ὁ γερωντικὸς λόγος εἶναι ἀκόμη εὐθύς, ἰσχυρὸς, ἀπερίφραστος, λιτός, ἀλλ’ ἐν ταῦτῳ γόνιμος καὶ καρποφόρος, ὑπενθυμίζων, ὅτι ἡ ἔρημος μετεβλήθη εἰς πνευματικὸν λειμῶνα καὶ φαιδρὸν κῆπον χαρίτων «ταῖς τῶν δακρῶν ροαῖς αὐτῶν», ὅστις ἀνθοφορεῖ καὶ καρποφορεῖ ἑκατονταπλασίως τοὺς καρπούς τοῦ Πνεύματος (Γαλ. ε’, 22-24). Ὁχι σπανίως ὁ λόγος εἶναι ἀ π ὀ τ ο μ ο ς (Τίτ. α’, 13), προσφερόμενος ἐνίοτε διὰ «σκληρᾶς», «ἀγενοῦς» καὶ «σκαϊᾶς» ἐκ πρώτης ὕψεως συμπεριφορᾶς, ξένης πρὸς τὴν ἀβρότητα τῆς κοσμικῆς εὐγενείας, ἡ ὁποία μειδιᾷ τόσον εὐκόλως, ὅσον καὶ εὐκόλως ὑποκρίνεται καὶ κολακεύει καὶ ἀπατᾷ, ἀποδεικνύουσα, ὅση δύναμις αὐτῇ, ὅτι σπανίως ἔχει ἀγαθὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν πραγματικὴν ἀγάπην. Οὐδόλως παράδοξον ὅθεν, ὅτι δίδονται ἀπαντήσεις ὡς αὗται: «Ἀδελφός ἠρώτησε τὸν Ἀββᾶν Σεραπίωνα λέγων· εἰπέ μοι λόγον· λέγει αὐτῷ ὁ γέρον· τί σοι ἔχω εἰπεῖν, ὅτι ἔλαβες τὰ τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν καὶ ἔθηκας εἰς τὴν θυρίδα ταύτην· εἶδε γὰρ αὐτὴν μεστὴν βιβλίων» (Ἀββᾶς Σεραπίων β’, σελ. 118). Ἡ «ἠρώτησεν ἡγούμενος τὸν Ἀββᾶν Ποιμένα λέγων· πῶς δύναμαι κτήσασθαι τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ; λέγει αὐτῷ ὁ Ἀββᾶς Ποιμὴν· πῶς δυνάμεθα κτήσασθαι τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἔσωθεν ἔχοντες γαστρία τυρίων καὶ κεράμια ταρίχων;» (Ἀββᾶς Ποιμὴν, ρπ’, σελ. 101). Οὐχὶ σπανίως οἱ ἄγιοι Γέροντες ἀντιτάσσουν ἀκαμπτον ἄρνησιν εἰς τὸ νὰ προσφέρουν τὸν λόγον, ὁσάκις διαπιστοῦν ἀλλότρια πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου ἐλατήρια. «Παρέβαλεν ἀδελφός ποτε τῷ Ἀββᾶ Θεοδώρῳ καὶ ἐποίησε τρεῖς ἡμέρας παρακαλῶν αὐτὸν ἀκοῦσαι λόγον· ὁ δὲ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ καὶ ἐξῆλθε λυπούμενος λέγει οὖν αὐτῷ· ὁ μαθητῆς αὐτοῦ· Ἀββᾶ, πῶς οὐκ εἶπες αὐτῷ λόγον καὶ ἀπῆλθε λυπούμενος; λέγει αὐτῷ ὁ γέρον· φύσει οὐκ ἔλεγον αὐτῷ· πραγματευτῆς γὰρ ἐστὶ καὶ εἰς ἄλλοτρίους λόγους θέλει ἐνδοξάζεσθαι» (Ἀββᾶς Θεόδωρος ὁ τῆς Φέρμης γ’, σελ. 39).

Ὁ λόγος τῶν ἁγίων Γερόντων ἀπευθύνεται κατ’ ἀρχὴν εἰς μοναχοὺς (δὲν εἶναι ὅμως σπάνια αἱ περιπτώσεις, καθ’ ἃς ἐρωτῶνται καὶ ἀπαντοῦν καὶ εἰς κοσμικοὺς), οἵτινες καὶ θέτουν τὰ ἐρωτήματα. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει,

ὅτι ὁ λόγος ἔχει μόνον εἰδικὴν σημασίαν. Ἐχει καὶ γενικωτέραν σημασίαν, ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πνευματικῆς ζωῆς πάσης εὐσεβοῦς ψυχῆς, ἐφ' ὅσον αὕτη, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ἐπιποθεῖ τὴν ἀνάβασιν εἰς ἀνωτέρας σφαίρας πνευματικότητος. Ἐφ' ὅσον δὲ ὁ λόγος ἐβιώθη ὑπὸ τῶν ἐρωτησάντων, μεταγγισθεὶς ἐκ ζωῆς εἰς ζωὴν καὶ δι' αὐτῶν μετεβιβάσθη περαιτέρω, ἐγένετο ρεῦμα ζωηφόρον ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἐκ τοῦ ὁποίου δύνανται νὰ πύουν ὅλοι οἱ διψῶντες τὴν τελειότητα, μεταλαμβάνοντες τοῦ λόγου κατὰ τὰς προσωπικὰς τῶν ἀνάγκας καὶ ἰδιοτυπίας.

Ὁ λόγος τῶν Γερόντων ἀποτελεῖ ἐπίσης ἀξιόλογον μέσον προσωπικῆς πνευματικῆς ἀγωγῆς, τὴν ὁποίαν ἤσκουν οὗτοι γενικώτερον, διότι δὲν ἐξέφερον τὸν λόγον ὡς ἀφηρημένην τινὰ ἀρχὴν καὶ ἀφορισμόν. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς ποικιλίας, τὴν ὁποίαν προσλαμβάνει ὁ λόγος τοῦ αὐτοῦ Γερόντος κατὰ τὰ ἐρωτῶντα πρόσωπα. Οἱ ταπεινοὶ οὗτοι ἀσκηταὶ τῆς ἐρήμου διέθετον καταπληκτικὴν ἐνο(διο)ρατικότητα. Ἡδύναντο νὰ εἰσδύουν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ συνομιλητοῦ τῶν καὶ νὰ ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς πραγματικὰς τῆς ἀνάγκας, τόσον διότι ἐσπούδασαν κατ' ἀρχὴν τὴν ἰδικὴν τῶν ψυχῆν κατὰ βάθος, ὅσον καί, κυρίως, διότι ἐμφορούμενοι ὑπὸ τῆς εἰδικῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἦσαν κεκοσμημένοι μετὰ τὴν διακριτικὴν σοφίαν καὶ τὴν πνευματικὴν σύνεσιν εἰς τρόπον, ὥστε νὰ (δια)βλέπουν ὀρθῶς καὶ νὰ ἀποκρίνονται ἀντιστοίχως.

Τὸ εἶδος τοῦ λόγου ποικίλλει. Ἐχει ἀφετηρίαν τοῦ τὸν «μὴ λόγον» τῆς σιωπῆς, διὰ τῆς ὁποίας πολλοὶ «ὀμιλοῦν», μεταμορφούμενοι βαθμηδὸν εἰς ἔναρθρον λόγον (π.χ. Ἀββᾶς Ἀμμώης δ', σελ. 18· Ἀββᾶς («Ἁγιος») Ἀντώνιος κθ', σελ. 4· Ἀββᾶς Ἀρσένιος μδ', σελ. 11· Ἀββᾶς Ζήνων η', σελ. 35· Ἀββᾶς Παμβῶ β', σελ. 101· θ', σελ. 102· Ἀββᾶς Ποιμὴν η', σελ. 85· Ἀββᾶς Σισώης ιστ', σελ. 112· Ἀββᾶς Φῆλιξ, σελ. 124). Λύουν δὲ «μετὰ πολλοῦ κόπου» (Ἀββᾶς Παμβῶ ιδ', σελ. 103) τὴν σιωπὴν, μεταμορφοῦντες αὐτὴν εἰς σύντομον λόγον. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνον διότι συναισθάνονται τὴν σμικρότητα καὶ ἀναξιοτήτά των, ἀλλὰ καὶ διότι θεωροῦν ὑπόθεσιν ἱερὰν καὶ ὑπεύθυνον τὴν ἐκφορὰν τοῦ λόγου. Ὁ «σιωπῶν» λόγος τῶν ἁγίων Γερόντων ἐκτείνεται πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῶν ἐρωτῶντων εἰς ἔνδακρυον στεναγμόν: «Ἀδελφός εἶπε τῷ Ἀββᾶ Θεοδώρῳ (τῷ Φέρμης)· εἶπέ μοι ρῆμα, ὅτι ἀπόλλυμαι· καὶ μετὰ κόπου εἶπεν αὐτῷ· ἐγὼ κινδυνεύω καὶ τί σοι ἔχω εἰπεῖν;» (κ', σελ. 40). Καὶ «ἀδελφός ἠρώτησε τὸν Ἀββᾶν Σισῶην τὸν Θηβαῖον, λέγων· εἶπέ μοι ρῆμα· καὶ λέγει· τί ἔχω σοι εἰπεῖν; ὅτι τὴν καινὴν γραφὴν ἀναγινώσκω καὶ εἰς τὴν παλαιὰν ἀνακάμπτω» (λε', σελ. 114· πρβλ. ἐρμηνείαν τοῦ λόγου τούτου ὑπὸ τοῦ Ἀββᾶ Σισῶη τοῦ Πέτρας, αὐτόθι ιστ', σελ. 114). Ὅχι σπανίως δὲ θεωροῦν ἀργολογίαν περιττὴν τὴν ἐκφορὰν λόγου, καθ' ἣν στιγμὴν ὑπάρχει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἐρωτῶντος συγκεκριμένον ἔργον καὶ παράδειγμα. «Ἀδελφός ἠρώτησε τὸν Ἀββᾶν Σισῶην λέγων· εἶπέ μοι ρῆμα· ὁ δὲ ἔφη· τί με ἀναγκάζεις λα-

λῆσαι ἀργῶς; ἰδοὺ ὁ βλέπεις ποίησον» (με', σελ. 114· καὶ Ἀββᾶς Ἀχιλλᾶς ε', σελ. 17· Ἀββᾶς Ἰωσήφ ὁ εἰς Πανεφὼ ζ', σελ. 53· Ἀββᾶς Ὡρ ζ', σελ. 126).

Ἐπί τῷ λόγῳ τῶν Γερόντων ὁμοῦς ἀποκρυσταλλοῦται συνήθως εἰς ἀποφθεγματικὴν φράσιν κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ δύναται νὰ τὴν συγκρατῆ εὐκόλως εἰς τὸν νοῦν τοῦ ὁ ἐρωτῶν, ἢ εἰς σειρὰν συντόμων πρακτικῶν ὑποδείξεων ἢ εἰς ἀγιογραφικὰ ρητὰ καὶ γεγονότα, τὰ ὅποια φωτίζουν τὴν εἰδικὴν περίπτωσιν καὶ τὰ ὅποια ἔχουν ἀποτελέσει ἀντικείμενον μακρᾶς ἐσωτερικῆς μελέτης καὶ διεργασίας τοῦ πνευματικοῦ Πατρὸς (πρβλ. Ἀββᾶς Ἀντώνιος ιη', σελ. 3· Ἀββᾶς Ἀμμῶνης δ', σελ. 18· Ἀββᾶς Ἰωάννης Κολοβὸς ιθ', σελ. 47· Ἀββᾶς Κρόνιος α', σελ. 59· Ἀββᾶς Νισθερῶος β', σελ. 80· Ἀββᾶς Ποιμὴν ν', σελ. 89· νγ', σελ. 90· Ἀββᾶς Σισώης κγ', σελ. 113· μδ', σελ. 114).

Ἄλλοτε πάλιν ὁ λόγος ἀποτελεῖ παραπομπὴν εἰς τὸν βίον καὶ τὴν διδασχὴν μεγάλων καὶ ὀνομαστῶν Πατέρων τῆς Ἐρήμου (Ἀββᾶς Πιστός, σελ. 103). Οὐχὶ δὲ σπανίως τοῦ λόγου προηγεῖται συμβολικὴ πρᾶξις καὶ ἐνέργεια, εἰς ἣν προβαίνει ὁ ἐρωτῶν τῇ ὑποδείξει τοῦ ἁγίου Γέροντος ἢ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Γέρον. Ἐπί τῷ λόγῳ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀποκτᾶ καταπληκτικὴν ἐποπτικότητα καὶ ἐγχαράσσεται βαθύτατα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἐρωτῶντος. «Ἀδελφός παρέβαλε τῷ Ἀββᾶ Μακαρίῳ τῷ Αἰγυπτίῳ καὶ λέγει αὐτῷ· εἰπέ μοι ρῆμα πῶς σωθῶ· καὶ λέγει αὐτῷ ὁ γέρον· ὕπαγε εἰς τὸ μνημεῖον καὶ ὕβρισον τοὺς νεκρούς· ἀπελθὼν οὖν ὁ ἀδελφός ὕβρισε καὶ ἐλίθασε· καὶ ἐλθὼν ἀπήγγειλε τῷ γέροντι· καὶ λέγει αὐτῷ· οὐδὲν σοι ἐλάλησαν; ὁ δὲ ἔφη οὐχί· λέγει αὐτῷ ὁ γέρον· ὕπαγε πάλιν αὐριον καὶ δόξασον αὐτούς· ἀπελθὼν οὖν ὁ ἀδελφός ἐδόξασεν αὐτούς λέγων· ἀπόστολοι ἅγιοι καὶ δίκαιοι· καὶ ἦλθε πρὸς τὸν γέροντα καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἐδόξασα· καὶ λέγει αὐτῷ· οὐδὲν σοι ἀπεκρίθησαν; ἔφη ὁ ἀδελφός· οὐχί· λέγει αὐτῷ ὁ γέρον· οἶδας πόσα ἠτίμασας αὐτούς καὶ οὐδὲν σοι ἀπεκρίθησαν καὶ πόσα ἐδόξασας αὐτούς καὶ οὐδὲν σοι ἐλάλησαν· οὕτω καὶ σὺ ἂν θέλῃς σωθῆναι, γενοῦ νεκρός· μήτε τὴν ἀδικίαν τῶν ἀνθρώπων, μήτε τὴν δόξαν αὐτῶν λογίσῃ, ὡς οἱ νεκροί· καὶ δύνασαι σωθῆναι» (κγ', σελ. 68. Πρβλ. καὶ Ἀββᾶ Ζαχαρίου γ', σελ. 36· Ἀββᾶ Ἀμμωνᾶ η', σελ. 16· Ἀββᾶ Ἀνοῦβ α', σελ. 18-19).

Ἐπί τῆς βαθείας πηγῆς ὡς ἡ σιωπὴ ἐκπηγάζων γεροντικὸς λόγος ἔρχεται εἰς βαθυτάτην ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀκατάσχετον θρησκευτικὴν φλυαρίαν τῶν ἡμερῶν μας, μαρτυροῦσαν συνήθως ἔλλειψιν βάθους, σοβαρότητος, σεβασμοῦ τῶν ἄλλων, πτωχείαν εἰς ἀληθῆ πνευματικότητα καὶ ἀποτελοῦσαν κατάφωρον παραβίασιν τῆς ὥραιας ἀποστολικῆς παραγγελίας· «μη πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε» (Ἰακ. γ', 1). Ἐκεῖνοι, οἱ ἅγιοι Γέροντες, καίτοι δικαιοῦμενοι ἕνεκα καὶ τοῦ πολυμόχθου ἔργου των καὶ τῆς πολιᾶς συνέσεώς των «ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφεσ. γ', 4) νὰ ὁμιλοῦν ὡς διδάσκαλοι «διὰ τὸν χρόνον» (Ἐβρ. ε', 12), προϋτίμων ἐν τούτοις τὴν σιωπῆν. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ λόγος των ἦτο «πολυτιμότερος χρυσοῦ», πλήρης χάριτος καὶ δυνάμεως Πνεύματος

Ἄγιου, ἐνῶ ὁ τῆς θρησκευτικῆς φλυαρίας εἶναι λόγος τετριμμένος, ἄνευ οὐσιαστικοῦ ἀντικρύσματος καὶ ἀδύναμος νὰ προκαλέσῃ τὸν συγκλονισμὸν ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον οἱ ἀπέριττοι ἱεροὶ λόγοι τῶν ἁγίων Γερόντων μέχρι καὶ σήμερον προξενοῦν.

Σ κ ο π ὅ ς τοῦ λόγου εἶναι, ὅπως ἤδη ἀνεφέρθη, ἡ «οἰκοδομὴ τῆς χρείας, ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούουσι» (Ἐφ. δ', 39). Δι' αὐτὸ καὶ δὲν δίδεται ἀπάντησις, ὅταν διαπιστοῦται, ὅτι ὁ ἐρωτῶν ἐρωτᾷ οὐχὶ πρὸς ἰδίαν οἰκοδομὴν (Ἄββᾶς Θεόδωρος ὁ τῆς Φέρμης γ', σελ. 39). Ἰδιαίτερος προσεκτικοὶ εἶναι οἱ Πατέρες τῆς Ἐρήμου προκειμένου νὰ ὁμιλήσουν περὶ θεολογικῶν θεμάτων ἢ ζητημάτων, δυναμένων νὰ προκαλέσουν φιλονεικίας. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ Ἄββᾶς Ποιμὴν, ὅστις εἶχε πλούσιον τὸ χάρισμα τοῦ λόγου. Τὸν ἐπεσκέφθη κάποτε εἰδικῶς εἰς ἀναχωρητῆς ὀνομαστὸς εἰς τὰ μέρη του «καὶ ἤρξατο ὁ ξενικὸς λαλεῖν ἀπὸ τῆς γραφῆς καὶ περὶ πνευματικῶν καὶ οὐρανίων· ἔστρεψε δὲ ὁ Ἄββᾶς Ποιμὴν τὸ πρόσωπον καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ ἀποκρισιν». «Ὅταν ὁ Ἄββᾶς ἠρωτήθῃ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ προκαλέσαντος τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ξένου, διατὶ συμπεριεφέρθη τόσον σκαιῶς ἔναντι αὐτοῦ, ἀπήντησεν· «αὐτὸς τῶν ἄνω ἐστὶ καὶ ἐπουράνια λαλεῖ· ἐγὼ δὲ τῶν κάτω εἰμὶ καὶ ἐπίγεια λαλῶ· εἰ ἐλάλησέ μοι περὶ παθῶν τῆς ψυχῆς, ἐγὼ ἂν ἀπεκρινάμην αὐτῷ· εἰ δὲ περὶ πνευματικῶν, ἐγὼ ταῦτα οὐκ οἶδα» (η', σελ. 86). Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅταν τοὺς ἐπισκέπτωνται αἰρετικοί. Ζῶντες εἰς ἐποχὰς ὀξειῶν θεολογικῶν διαμαχῶν καὶ ἐρίδων ἀπέφευγον ἐπιμελῶς παντὸς εἴδους συζητητικοὺς διαξιφισμοὺς. Τὸ πρακτικὸν πεδίου τοὺς ἐνδιέφερε καὶ ὁ ἀνθρωπολογικὸς ρεαλισμὸς, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξεκίνουν καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἠκοδόμουν (πρβλ. Ἄββᾶ Σισώη κε', σελ. 113· Ἄββᾶ Ἀρσενίου μβ', σελ. 11· Ἄββᾶ Ζήνωνος δ', σελ. 35· Ἄββᾶ Ποιμένος οη', σελ. 92).

Ἐπάρχει ὅμως καὶ ἄλλη, βαθυτέρα τις αἰτία διὰ τὴν στάσιν αὐτὴν τῶν ἁγίων Γερόντων, προκειμένου νὰ ἐκφέρουν λόγον· θεωροῦν τοῦτον ὡς εἰδικὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ὁμιλοῦν δὲ ὁσάκις αἰσθάνονται τὴν ἐσωτερικὴν ἔλλαμψιν τοῦ Ἄγιου Πνεύματος καὶ ἔχουν τὴν εἰδικὴν «πληροφορίαν» πρὸς τοῦτο (Ἄββᾶς Φῆλιξ, σελ. 124· Ἄββᾶς Μακάριος κε', σελ. 68). Μὲ αὐτὴν τὴν συνείδησιν ἐκφερόμενος ὁ λόγος καὶ τοιαύτην πηγὴν ἔχων εἶναι φυσικὸν νὰ εἶναι τοιοῦτος, ὁποῖον διαπιστοῦμεν αὐτόν, καὶ τόσον ἀποτελεσματικὸς, ὥστε διὰ μέσου τῶν αἰώνων νὰ ὁμιλῇ πειστικῶς εἰς τὰς καρδίας καὶ νὰ κινήσῃ αὐτὰς εἰς ἀνάλογον πρὸς τὴν τῶν πρώτων δεκτῶν του ἀνοδικὴν προσπάθειαν.

Β'. Τὸ περιεχόμενον τοῦ «λόγου» τῶν Πατέρων τῆς Ἐρήμου.

Πρακτικὸς ὁ λόγος τῶν ἁγίων Γερόντων, πρὸς πρακτικοὺς ἀποβλέπει σκοποὺς, ἦτοι τὴν πραγμάτων τῆς μοναχικῆς τελειώσεως καὶ τοῦ ὀλοτελοῦς ἀγιασμοῦ ἐν Χριστῷ. Ὡς τοιοῦτος ὁ λόγος πρὸς δύο βασικῶς κατευθύνσεις ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν ἀποδεκτῶν του:

α'. Τὴν προσωπικὴν πνευματικὴν κατάστασιν τοῦ ἐρωτῶντος.

Ἡ πνευματικὴ κατάστασις τοῦ μοναχοῦ καθ' ἑαυτὸν πρέπει νὰ εἶναι τοιαύτη, ὅποιαν ἐμπνέει καὶ ἐπιβάλλει ἡ συναίσθησις τοῦ κατενώπιον τοῦ Θεοῦ εἶναι (Μ. Ἀντώνιος γ', σελ. 1) καὶ ἡ μνήμη τῆς δικαίας Αὐτοῦ κρίσεως, διότι «εἰ τοιαύτης μνήμης κυριεύει ὁ νοῦς... ἀδύνατον ἀμαρτῆσαι» (Ἄββᾶς Σισώης ιθ', σελ. 112). Τὸ αὐτὸ ὑπογραμμίζει ἐντονώτερον καὶ ἐκθέτει περιγραφικώτερον ὁ Ἄββᾶς Ἀμμωνᾶς: «Ἵπαγε, ποιήσον τὸν λογισμόν σου, ὥσπερ κακοῦργοι ποιοῦσιν οἱ ὄντες ἐν τῇ φυλακῇ· ἐκεῖνοι γὰρ ἐρωτῶσιν αἰετὸς τοὺς ἀνθρώπους· ποῦ ἐστὶν ὁ ἡγεμὼν καὶ πότε ἔρχεται· καὶ ἀπὸ τῆς προσδοκίας κλαίουσιν· οὕτω καὶ ὁ μοναχὸς ὀφείλει διὰ παντός προσέχειν καὶ ἐλέγχειν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, λέγων· οὐαὶ μοι πῶς ἔχω παραστῆναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ; καὶ πῶς ἔχω αὐτῷ ἀπολογησασθαι; ἐὰν οὕτω μελετήσης διὰ παντός, δύνασαι σωθῆναι» (α', σελ. 15).

Ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τοῦ μοναχοῦ δέον νὰ χαρακτηρίζεται εἰδικώτερον ὑπὸ τῆς π λ ῆ ρ ο υ ς σ υ ν τ ρ ι β ῆ ς κατενώπιον τοῦ Θεοῦ. Ταύτην αἰσθητοποιεῖ ὁ Ἄββᾶς Ζαχαρίας· «λαβὼν τὸ κουκούλιον ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἔθηκεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ εἶπεν (εἰς τὸν ἐρωτήσαντα αὐτὸν Ἄββᾶν Μωϋσῆν)· ἐὰν μὴ συντριβῆ οὕτως ἄνθρωπος, οὐ δύναται εἶναι μοναχός» (γ', σελ. 36). Τῆς συντριβῆς αὐτῆς συγκεκριμένην ἐκδήλωσιν ἀποτελεῖ τὸ κατὰ Θεὸν πένθος. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἐνέργειαν καὶ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας. Καὶ τοῦτο διότι ἀποτελεῖ καρπὸν ἐμπράκτου μετανοίας καὶ ἀπαρνήσεως τοῦ ἐνόχου καὶ ἀμαρτωλοῦ παρελθόντος. Τὸ περιγράφει λίαν παραστατικῶς ὁ Ἄββᾶς Ποιμὴν: «Ἄβραᾶμ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, μνημεῖον ἠγόρασεν ἑαυτῷ καὶ διὰ τοῦ τάφου ἐκληρονόμησε τὴν γῆν· λέγει ὁ ἀδελφός· τί ἐστι τάφος; λέγει αὐτῷ ὁ γέρον· τόπος κλαυθμοῦ καὶ πένθους» (ν', σελ. 89). Ἐξωτερίκευσιν τοῦ συνέχοντος τὴν καρδίαν πένθους ἀποτελοῦν τὰ δάκρυα καὶ ὁ κλαυθμός. Αἰτία τοῦ πένθους καὶ τοῦ συνημμένου πρὸς αὐτὸ κλαυθμοῦ εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς ψυχῆς μνημοσύνη τῶν προσωπικῶν τῆς ἀμαρτιῶν καὶ τῆς ἕνεκα τούτων μὴ τελείας κοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ συνεχομένη ὑπὸ τοιαύτης συναισθήσεως ψυχῆ συντρίβεται καὶ μετανοεῖ καὶ ταπεινοῦται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκζητεῖ τὸ ἔλεός του διαθέρμωσ. Τὰ δάκρυα ὅμως τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τὸ πένθος τῆς ψυχῆς δὲν ἀποτελοῦν μόνον ἀρνητικὴν στάσιν ἐναντι τῆς πρῶην ἀμαρτωλῆς ζωῆς καὶ ἐμφασιν τῆς βαθυτάτης λύπης δι' αὐτήν, ἀλλὰ καὶ θετικὴν ἐν ταῦτῳ προσπάθειαν ἀποκτήσεως ἀρετῶν, διὰ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ κοσμήσῃ ὁ μοναχὸς τὴν μέχρι τοῦδε ἀκοσμίαν τῆς ψυχῆς. «Ὁ θέλων λυτρώσασθαι ἀμαρτίας κλαυθμῷ λυτροῦται αὐτάς· καὶ ὁ θέλων κτήσασθαι ἀρετάς κλαυθμῷ κτᾶται

αὐτάς· τὸ γὰρ κλαίειν ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἣν παρέδωκεν ἡμῖν ἡ Γραφή καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν λέγοντες· κλαύσατε· ἄλλη γὰρ ὁδὸς οὐκ ἔστιν εἰμὴ αὕτη», βεβαιοῦ ὁ Ἄββᾶς Ποιμὴν (ριθ', σελ. 96). Τὸ πένθος καὶ τὰ δάκρυα εἶναι οἱ ἀχώριστοι συνοδοιπόροι μας κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα «πρὸ τοῦ ἡμᾶς ἀπελθεῖν» (Ἄββᾶς Μακάριος λδ', σελ. 70). Ἰδιαιτέρως ὁμοῦς ἡ συναίσθησις τοῦ ἐγγίζοντος τέλους τοῦ παρόντος δέον νὰ ὀδηγῇ τὸν μοναχὸν εἰς διαρκῆ πενθηφορίαν. «Κλαῦσον καὶ πένθησον, ὅτι ὁ καιρὸς ἐγγύς» (Ἄββᾶς Ματώης ιβ', σελ. 75). Πενθῶν καὶ δακρῶν πρέπει νὰ κρούῃ ἀκαταπαύστως τὴν θύραν τοῦ θείου ἐλέους. «Κλαύσωμεν ἐνώπιον τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος ἐν παντὶ κόπῳ, ἕως ποιήσῃ μεθ' ἡμῶν τὸ ἔλεος αὐτοῦ» (Ἄββᾶς Ποιμὴν ρκβ', σελ. 96). Ὁ Κύριος εἶναι ἀδύνατον νὰ μείνῃ ἀδιάφορος ἔναντι τῆς κλαιούσης ψυχῆς. Τελικῶς «συνέρχεται ἡμῖν πᾶσι» (Ἄββᾶς Ποιμὴν ρζβ', σελ. 99).

Δὲν ἀρκεῖ ὁμοῦς, καίτοι τόσο ἀπαραίτητος, μόνον ἡ συναίσθησις τῶν ἁμαρτιῶν μας καὶ τῆς προσεγγίσεως τοῦ τέλους ἡμῶν, διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν ψυχὴν τὸ «χαροποῖον πένθος» καὶ διὰ νὰ διανοιγοῦν οἱ κρουνοὶ τῶν λυτρωτικῶν δακρῶν. Τὸ πένθος καὶ τὰ δάκρυα, ὁ κλαυθμὸς καὶ ἡ ἐν συντριβῇ μετάνοια εἶναι βασικῶς δῶρα Θεοῦ καὶ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἄββᾶς Ματώης συνιστᾷ «παρακάλεσον τὸν Θεόν, ἵνα δώσῃ πένθος εἰς τὴν καρδίαν σου» (ια', σελ. 75).

Ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν θεωρητικὴν οὕτως εἰπεῖν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων Γερόντων, ἀλλὰ προϋποθέτουν καὶ βαθυτάτην βίωσιν των ὑπὸ τῶν ἰδίων. Περὶ τοῦ Ἄββᾶ Ἄρσενίου π.χ. «ἔλεγον, ὅτι ὅλον τὸν χρόνον τῆς ζωῆς αὐτοῦ καθεζόμενος εἰς τὸ ἐργόχειρον αὐτοῦ, ῥάκος εἶχεν ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ χάριν τῶν δακρῶν τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ· ἀκούσας δὲ ὁ Ἄββᾶς Ποιμὴν, ὅτι ἐκοιμήθη, δακρῦσας εἶπε· μακάριος εἶ, Ἄββᾶ Ἄρσένιε, ὅτι ἔκλαυσας ἑαυτὸν εἰς τὸν ὄδε κόσμον· ὁ γὰρ μὴ κλαίων ἑαυτὸν ὄδε αἰωνίως ἐκεῖ κλαύσεται· εἴτε οὖν ὄδε ἐκὼν εἴτε ἐκεῖ ἀπὸ βασάνων, ἀδύνατον μὴ κλαῦσαι» (Ἄββᾶς Ἄρσένιος μα', σελ. 11). Εἰς δὲ τὴν σύντομον περιγραφὴν τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἁγίου αὐτοῦ Γέροντος συγκαταλέγεται καὶ τοῦτο· «καὶ τρίχες τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἔπεσον ἀπὸ τοῦ κλαυθμοῦ» (αὐτόθι μβ', σελ. 11). Τὰ αὐτὰ ἀναφέρονται καὶ περὶ τοῦ Γέροντος Διοσκόρου. «Ἦν ἐν τῷ κελλίῳ αὐτοῦ κλαίων· ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ ἐν τῷ ἄλλῳ κελλίῳ ἐκάθητο· ὅτε οὖν παρέβαλλε τῷ γέροντι εὗρισκεν αὐτὸν κλαίοντα καὶ ἔλεγεν αὐτῷ· πάτερ, τί κλαίεις; ὁ δὲ γέρον ἐλεγε· τὰς ἁμαρτίας μου κλαίω· λέγει οὖν αὐτῷ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ· οὐκ ἔχεις ἁμαρτίας, πάτερ· καὶ ἀπεκρίθη ὁ γέρον· φύσει, τέκνον, ἐὰν ἀφεθῶ ἰδεῖν τὰς ἁμαρτίας μου, οὐκ ἀρκοῦσι τρεῖς ἢ τέσσαρες κλαῦσαι αὐτάς» (Ἄββᾶς Διόσκορος β', σελ. 29). Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ πένθος ἀποτελεῖ μόνιμον κατάστασιν τῆς ψυχῆς, εἶναι εὐκολὸς καὶ φυσικὴ ἡ συμφιλίωσις τῆς μετ' οἰανδῆποτε θλιψίμης ζωῆς ὑπὸ γενικωτέραν ἔνοιαν, ἥτοι τὸν πόνον, τὴν συνεχῆ καὶ ἀδιαπτῶτως ἔμπονον προσπάθειαν, ἣτις πρέπει νὰ προτιμᾶται ὑπὲρ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ

τῆν ἄνεσιν ὑπὸ τοῦ πραγματικοῦ μοναχοῦ (Ἀββᾶς Ματώης ι', σελ. 75).

Πολύτιμος καρπὸς τῆς συντριβῆς καὶ τοῦ πένθους, ὅστις μὲ τὴν σειράν του συμβάλλει εἰς τὴν βαθυτέραν καὶ εἰλικρινεστέραν του βίωσιν, εἶναι ἡ ταπεινώσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἰδιαίτερος ἐπιμένει ὁ λόγος τῶν ἁγίων Γερόντων. Πῶς νοεῖται ὁμως ἡ ταπεινώσις; Κατὰ τὸν γεροντικὸν λόγον ἡ ταπεινώσις ἀποτελεῖ στάσιν τῆς ψυχῆς ἔναντι ἑαυτῆς τόσον ὡς πρὸς τὸ «καθ' ἑαυτὴν εἶναι» αὐτῆν, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὸ «πρὸς τι εἶναι» αὐτῆν. Ἡ ταπεινὴ ψυχὴ προσβλέπει ἑαυτὴν ὁποία εἶναι ἐν τῇ φυσικῇ τῆς καταστάσει. Ἡ φυσικὴ δὲ κατάστασις τῆς εἶναι ἡ ἁμαρτωλότης (ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν καὶ τὴν μετέπειτα ἔννοιαν τοῦ ὄρου, ἥτοι τῆς ἁμαρτίας νοουμένης ὡς ἀστοχίας καὶ ἀποτυχίας γυμνωῶς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ἐπιψόγου καὶ ἑλλιποῦς καὶ καταδικαστέας ἐσωτερικῆς καταστάσεως). Ταπεινώσις ὅθεν κατὰ τὴν ἄποψιν αὐτῆν εἶναι «τὸ βάλλειν τὸ σφάλμα αὐτοῦ ἐπάνω ἑαυτοῦ», ἥτοι τὸ ἀναγνωρίζειν καὶ ἀναλαμβάνειν πλήρως τὴν προσωπικὴν εὐθύνην καὶ τὴν ἐνοχλήν τοῦ οἰουδήποτε σφάλματος, τῆς ἁμαρτίας (Ἀββᾶ Ἀντωνίου, δ', σελ. 1). Τὸ αὐτὸ τονίζει καὶ ὁ Ἀββᾶς Ματώης, θεωρῶν τὴν ταπεινώσιν ὡς «τὸ προσέχειν τὰς ἁμαρτίας ἑαυτοῦ» (ια', σελ. 75). Εἶναι δὲ τόσον τὸ βάρος τῆς εὐθύνης καὶ τῆς ἐνοχῆς, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσοφαρισθῇ τοῦτο μὲ τὴν τυχὸν δικαιοσύνην μας, ἥτοι τὰς τυχὸν ἀρετάς μας. Ὁ ταπεινός, καὶ ὅταν βλέπῃ τοιαύτας εἰς τὸν ἑαυτὸν του, «κουφίζει μέρος τῆς ἑαυτοῦ δικαιοσύνης» (Ἀββᾶς Ποιμῆν ρμα', σελ. 97), διότι ὁ ἄνθρωπος τείνει πλέον φυσικῶς εἰς τὸ νὰ ὑπερεκτιμᾷ ὅ,τι καλὸν κάμνει ἢ ἐπιτυγχάνει ὁ ἴδιος. Κατηγορηματικώτερος εἶναι ὁ Μ. Ἀντώνιος, ὅστις ἐν προκειμένῳ λέγει, ὅτι ταπεινώσις εἶναι «τὸ μὴ εἶναι τινα πεποιθότα τῇ ἑαυτοῦ δικαιοσύνῃ» (στ', σελ. 1-2· πρβλ. καὶ Ἀββᾶ Σισώη λε', λστ', σελ. 114), διότι ἡ δικαιοσύνη τοῦ ἀνθρώπου οὐδενὸς εἶναι ἀξία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος ὁμως δὲν ζῆ καθ' ἑαυτὸν καὶ μεμονωμένος. Ἐρχεται εἰς ποικίλας σχέσεις πρὸς ἄλλους. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ παρεμβαίνει ἡ ταπεινώσις ὡς στάσις τῆς ψυχῆς τοῦ «πρὸς τι εἶναι» αὐτῆν. Ἐνῶ ὁμως εἰς τὴν κοινήν, τὴν φυσικὴν κατάστασιν τῆς θεωρεῖ ἑαυτὴν ἀνωτέραν τῶν ἄλλων ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν, διὰ τῆς ταπεινώσεως ὀδηγεῖται πρὸς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν. Παύει δηλονότι ἡ ἀνωφελὴς σύγκρισις πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς αὐταπάτη καὶ ἀutoδικαιώσις. Δὲν ἔχει πλέον σημασίαν διὰ τὸν ταπεινὸν ἡ τυχὸν διαφορά βᾶθμοῦ, ἔστω καὶ ἀντικειμενικῶς ἀληθῆς, ἁμαρτωλότητος καὶ ἐνοχῆς ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους, ὅσον ἔχει σημασίαν τὸ ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἐνοχος καὶ ἁμαρτωλὴ αὐτῆ καθ' ἑαυτῆν. Ἡ σύγκρισις μὲ ἄλλους συνεπῶς εἶναι ἀνωφελής, μάταια καὶ ἄνευ νοήματος. Ὁ γεροντικὸς λόγος ὅθεν θεωρεῖ ὑπὸ τὴν ἐποψιν αὐτῆν τὴν ταπεινώσιν ὡς «τὸ ἔχειν ἑαυτὸν ὑποκάτω πάσης κτίσεως» (Ἀββᾶς Τιθέης ζ', σελ. 122), τὸ «ἑαυτὸν ὀρεῖν ἐλάττονα πάσης κτίσεως» (Ἀββᾶς Ποιμῆν ηζ', σελ. 94), τὸ «ἔχειν τὸν λογισμὸν ἑαυτοῦ κατώτερον πάντων ἀν-

θρώπων» (Ἀββᾶς Ὡρ ζ', σελ. 126), τὸ «μὴ κρίνειν τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ γίνεσθαι ὑποκάτω πάντων» (Ἀββᾶς Ματώης ια', σελ. 75) καὶ «μὴ μετρεῖν ἑαυτὸν» (Ἀββᾶς Βησσαρίων ι', σελ. 23 καὶ Ἀββᾶς Ποιμὴν οθ', σελ. 93). Συνδυασμὸν καὶ τῶν δύο ἀπόψεων ἀποτελεῖ ὁ λόγος τοῦ Ἀββᾶ Ἰωσήφ τοῦ εἰς Πανεφώ· «ἐπὶ παντὶ πράγματι λέγε τίς εἰμι ἐγώ; καὶ μὴ κρίνης τινά» (β', σελ. 53).

Εἰς τὴν φυσικῶς ἐγειρομένην ἀπορίαν, τὴν ὁποίαν διατυπώνει ἐρωτῶν τὸν Ἀββᾶν Ποιμένα ἀδελφός, πῶς εἶναι δυνατόν π.χ. «τὸ ὄρᾶν ἑαυτὸν ἐλάττονα πάσης κτίσεως» καί, περισσότερον συγκεκριμένως, πῶς εἶναι δυνατόν ἑαυτὸν «ἐλάττονα τοῦ φονέως ἡγεῖσθαι»; Δὲν θὰ ἀπετέλει τοῦτο εἶδος μὴ ὁμαλοῦ αὐτοῦποβιβασμοῦ καὶ ἠθικοῦ αὐτοβασανισμού; Ἡ ἀπάντησις τοῦ γεροντικοῦ λόγου εἶναι σαφής. «Ὅταν ὁ ἄνθρωπος φθάσῃ εἰς τὴν πνευματικὴν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν διαγράφει ὁ γραφικὸς λόγος «πάντα καθαρά τοῖς καθαροῖς» (Τίτ. α', 15), τότε βλέπει βαθύτερον καὶ διαυγέστερον ἑαυτὸν καὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ κρίνῃ ὀρθότερον καὶ ἀντικειμενικώτερον αὐτόν. Τότε ἀντιλαμβάνεται σαφῶς τὴν ἠθικοπνευματικὴν του κατάστασιν, ὁποία αὕτη εἶναι κατενώπιον Θεοῦ, ἥτοι ἀπολύτως καὶ οὐχί (συ)σχετικῶς καὶ συγκριτικῶς πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν ἄλλων, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τυχὸν αὕτη καθ' ἑαυτήν. Τοῦτο δὲν ἀφορᾷ τὴν ψυχὴν ἐν τῇ σχέσει τῆς πρὸς τὸν Θεόν. «Ἐὰν φθάσῃ ἄνθρωπος εἰς τὸ ρῆμα τοῦτο (ἥτοι· πάντα καθαρά τοῖς καθαροῖς, καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ταπεινώσιν) καὶ ἴδῃ ἄνθρωπον φονεύοντα, λέγει, ὅτι ταύτην τὴν ἁμαρτίαν ἐποίησε μόνην οὗτος, ἐγὼ δὲ φονεύω καθ' ἐκάστην ἡμέραν» (4ζ', σελ. 94), λέγει ὁ Ἀββᾶς Ποιμὴν.

Πολὺ ὠραία καὶ μαρτυροῦσα λεπτὴν πνευματικὴν αἴσθησιν εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀββᾶ Μωτίου περιγραφὴ τῆς ταπεινώσεως ὡς τῆς διακριτικῆς μεσότητος καὶ ἀθουρίας περὶ ἑαυτόν, ὡς τοῦ λανθανόντως ζῆν ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων διὰ τῆς ἐπιμελοῦς ἀποκρύψεως εἰς τὸ σύνθηρες καὶ τὸν μέσον ὄρον καὶ διὰ τῆς ἀποφυγῆς παραδοξοτήτων, ὑπερβολῶν καὶ θεαματικῶν ἀκροτήτων καὶ ἐνεργειῶν, αἵτινες θὰ προκαλέσουν ἀναποφεύκτως καὶ τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ τὴν κενοδοξίαν καὶ φιλαυτίαν τοῦ μοναχοῦ αὐτοῦ. «Ἀδελφός ἠρώτησε τὸν Ἀββᾶν Μώτιον, λέγων· ἐὰν ἀπέλθω μεῖναι εἰς τόπον, πῶς θέλεις διάξω ἐκεῖ; λέγει ὁ γέρων· ἐὰν οἰκῆσῃς εἰς τόπον, μὴ θελήσῃς ἐκβαλεῖν σεαυτῷ ὄνομα ἐν τινι, ὅτι οὐκ ἐξέρχομαι εἰς σύναξιν ἢ εἰς ἀγάπην οὐκ ἐσθίω· ταῦτα γὰρ ὄνομα ποιοῦσι κενὸν καὶ ὕστερον εὐρίσκεις ὄχλησιν· οἱ γὰρ ἄνθρωποι, ὅπου εὐρίσκουσι ταῦτα, ἐκεῖ τρέχουσι· λέγει οὖν αὐτῷ ὁ ἀδελφός· τί οὖν ποιήσω; λέγει ὁ γέρων· ὅπου ἐὰν καθίσῃς, ἴσως μετὰ πάντων ἀκολούθει· καὶ εἴ τι βλέπεις τοὺς εὐλαβεῖς ποιοῦντας, εἰς οὓς πληροφορῆ, ποίησον· καὶ ἀναπαύῃ· τοῦτο γὰρ ταπεινώσις ἐστίν, τὸ εἶναι σε ἐπίσης αὐτῶν· καὶ οἱ ἄνθρωποι θεωροῦντές σε ἐκβαίνοντα, ἔχουσί σε ἐπίσης πάντων· καὶ οὐδεὶς σοι ὄχλεῖ» (α', σελ. 77).

Ὁ λόγος τοῦ Ἀββᾶ Ματώη καθορίζει περαιτέρω τὴν ταπεινώσιν ὡς περι-

φρόνησιν τῆς ἀνθρωπίνης δόξης καὶ ὡς ἀγάπην καὶ συμφιλίωσιν πρὸς τὴν κατὰστασιν τῆς ἀτιμίας (ὑπὸ τὴν πρωταρχικὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου· ἀ-τιμή), ἥτις τῆς ἀδοξίας καὶ ἀφανείας ἢ καὶ τῆς περιφρονήσεως ἐκ μέρους τῶν ἄλλων.

Περὶσσότερον ὁμοῦς ἐκφραστικὸς τῆς οὐσίας τῆς ταπεινώσεως εἶναι ὁ καθορισμὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀββᾶ Μακαρίου τοῦ Μεγάλου. Κατὰ τὸν λόγον τοῦ ἁγίου αὐτοῦ Πατρὸς ἀποτελεῖ αὕτη ὑπέρβασιν καὶ τῆς δόξης καὶ τῆς ἀδοξίας, καὶ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀτιμίας, ὑπερκέρασιν δηλονότι τῶν ὀριακῶν ἐκείνων καταστάσεων, ἐντὸς τῶν ὁποίων τοποθετοῦν συνήθως οἱ ἄνθρωποι τὴν εὐτυχίαν ἢ τὴν δυστυχίαν των, τὴν πληρότητα ἢ μὴ τῆς ζωῆς των, τὴν ἐπιτυχίαν ἢ ἀποτυχίαν κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα. Ἡ ταπεινώσις ὑπερπηδῶσα τὰ ὅρια ταῦτα ὀδηγεῖται εἰς τὴν ν ἐ κ ρ ω σ ι ν ἔναντι αὐτῶν. ‘Ο πράγματι ταπεινὸς ἄνθρωπος εἶναι τελικῶς ἀδιάφορος καὶ πρὸς τὴν μίαν καὶ πρὸς τὴν ἄλλην πλευρὰν «μῆτε τὴν ἀδικίαν τῶν ἀθρώπων μῆτε τὴν δόξαν αὐτῶν λογιζόμενος ὡς οἱ νεκροί· καὶ δυνήσεται σωθῆναι» (κγ’, σελ. 68).

Ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ἡ ἀρετὴ τῆς ταπεινώσεως ἀποτελεῖ μίαν ἐν κρυπτῶ κατάστασιν τῆς ψυχῆς. Κεκρυμμένη διατηρεῖ ὅλην τὴν παρθενικὴν ὠραιότητα καὶ δροσερότητά της. Τότε μόνον ἐνέχει ὅλην ἐκείνην τὴν μυστικὴν γοητείαν, ἥτις σαγηνεῖ τὰς ψυχὰς τῶν ἄλλων. Τοῦναντίον δημοσιευομένη «οὐ πάντας δύναται πληροφορῆσαι», ὡς καὶ ἡ παρθένος, ἡ ὁποία, ἐνῶ ὡς παρθένος ἤρεσκεν εἰς ὄλους, μνηστευθεῖσα καὶ συζευχθεῖσα μεθ’ ἐνὸς ἀνδρὸς παύει πλέον νὰ ἐλκύη τὴν γενικὴν προσοχὴν καὶ τὸν θαυμασμόν (Ἀββᾶς Ἀρσένιος μδ’, σελ. 11).

Περαιτέρω πρακτικὴν μορφήν ἢ ἐκδήλωσιν τῆς ταπεινώσεως ἀποτελεῖ ἡ ἐ γ κ α τ ᾶ λ ε ι ψ ι ς τ ο ὦ ἰ δ ῖ ο υ θ ε λ ῆ μ α τ ο ς. Τὸ ἴδιον θέλημα νοητέον ὡς τάσις τῆς ἀμαρτωλῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀπολυτοποίησιν τοῦ ἐγὼ του καὶ τῶν βουλημάτων του, τὰ ὁποῖα ἀντιτάσσει πρὸς τὸ θεῖον θέλημα. Τοῦτο ὁμοῦς ἀποτελεῖ ἐκτροπὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεώς του, ἥτις ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ τοῦ ἀντιθέτου. Ἡ ἐπαναφορὰ εἰς αὐτὴν ἀπαιτεῖ ὡς πρώτην ἐκδήλωσιν τὴν ἀπάρνησιν τοῦ ἰδίου θελήματος καὶ τὴν ἐγκόλπωσιν καὶ τελείαν παραδοχὴν καὶ πλήρη ὑπακοὴν εἰς τὸ θεῖον θέλημα τοῦ Πλάστου. Τοῦτο ἔχει ὡς συνέπειαν τὸ ὅτι «τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ παραβάλλει τῇ ψυχῇ» ἐγκαθιστάμενον εἰς αὐτὴν (Ἀββᾶς Κρόνιος α’, σελ. 59). Ἰδιαιτέρως ἀξιοπρόσεκτος ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὁ λόγος τοῦ Ἀββᾶ Ποιμένος, ὅστις παρουσιάζει τὴν θλιβερὰν συνέπειαν τῆς ὑποταγῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἴδιον θέλημα. «Ἡρώτησεν Ἀβραάμ ὁ τοῦ Ἀββᾶ Ἀγάθωνος τὸν Ἀββᾶν Ποιμένα λέγων· πῶς οἱ δαίμονες πολεμοῦσί με; καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἀββᾶς Ποιμὴν· σὲ πολεμοῦσιν οἱ δαίμονες; οὐ πολεμοῦσι μεθ’ ἡμῶν, ἐφ’ ὅσον τὰ θελήματα ἡμῶν ποιούμεν· τὰ γὰρ θελήματα ἡμῶν δαίμονες γεγόνασι· καὶ αὐτοὶ εἰσιν οἱ θλίβοντες ἡμᾶς, ἵνα πληρώσωμεν αὐτὰ» (Ἀββᾶς Ποιμὴν ζζ’, σελ. 91). ‘Ο ἄνθρωπος ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καθίσταται αἰχμάλωτος αὐτοῦ ἑαυτοῦ. Ἡ ἀπατηλὴ σκέψις,

ὅτι ποιῶν τὸ ἴδιον θέλημα ὀδηγεῖται εἰς τὴν ἐλευθερίαν, καταλήγει εἰς τραγικὴν φενάκην καὶ ἀταπάτην, τὴν ὁποίαν ἀνακαλύπτει, ὅταν πλέον εἶναι περιβεβλημένος βαρύτατα δεσμά, καὶ ἀδυνατεῖ νὰ τὰ συντρίψῃ.

Λύσιν τὴν ἀντινομίας αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ ὑπακοή. Ὑπακοή εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὅμως εἶναι εὐκολὸς ἡ ἀταπάτη, ὁ ὑποκειμενισμὸς καὶ ἡ φαντασιώσις. Δυνατὸν νὰ νομίζῃ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἐκτελεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ οὐσιαστικῶς ἐκτελεῖ τὸ ἰδικόν του. Βοήθειαν ὅθεν πολυτιμοτάτην θὰ εὔρῃ ἐν προκειμένῳ ὁ πνευματικὸς ἀγωνιστὴς προστρέχων πρὸς ἓνα θεοφώτιστον ἄνθρωπον, ὅστις θὰ τὸν χειραγωγῆσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὸν εὐθὺν δρόμον τοῦ θείου θελήματος. Καὶ αὐτὸς εἶναι ἐν προκειμένῳ ὁ γέρον. Ἡ ὑπακοή εἰς τὸν ἅγιον γέροντα ἀποτελεῖ ὑπακοὴν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ χωρὶς τὸν κίνδυνον φαντασιώσεως ἢ παρεκκλίσεως ἢ πλάνης. Τὴν ὑπακοὴν μὲ τὴν ἐννοίαν αὐτὴν ἀφήνει «ἐν κλήρου τάξει» εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀδελφούς ἀπερχόμενος ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ὁ Ἀββᾶς Ἰωάννης λέγων εἰς αὐτούς· «οὐδέποτε ἐποίησα τὸ ἴδιον θέλημα (Ἀββᾶς Κασσιανὸς ε', σελ. 59). Τὸ αὐτὸ συνιστᾷ καὶ λόγος τοῦ Ἀββᾶ Ποιμένους (ρμγ', σελ. 98). Ἰδιαίτερος συγκινητικὴ εἶναι ἡ ὑπακοή ὑπὸ μορφὴν ταπεινῆς ἀποδοχῆς ὑπηρεσιῶν ἀνευ οὐδενὸς παραπόνου ἐκ μέρους νεωτέρων ἀδελφῶν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ἐν γεγονός, τὸ ὁποῖον ὡς (λόγον) προσέφερον ὁ Ἀββᾶς Σισώης εἰς τὸν Ἀββᾶν Πιστόν» καὶ μερικὸς συντρόφος του, ὅταν τοῦ ἐζητήθῃ ἡ χάρις αὐτή· «Παρέβαλον πρὸς τὸν Ἀββᾶν Ὡρ καὶ τὸν Ἀββᾶν Ἀθρέ ἦν δὲ ἀσθενεῖα ὁ Ἀββᾶς Ὡρ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη καὶ ἔβαλον αὐτοῖς μετάνοια· εἰπεῖν μοι λόγον· καὶ εἶπεν ὁ Ἀββᾶς Ὡρ· τί ἔχω εἰπεῖν σοι; ἀπελθε καὶ ὁ βλέπεις ποιήσον... οὐκ ἦσαν δὲ ἀπὸ μιᾶς ἐνορίας ὁ Ἀββᾶς Ὡρ καὶ ὁ Ἀββᾶς Ἀθρέ· ἐγένετο δὲ μεγάλη εἰρήνη μεταξὺ αὐτῶν ἕως ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ σώματος· ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ὑπακοή τοῦ Ἀββᾶ Ἀθρέ καὶ πολλή ἡ ταπεινοφροσύνη τοῦ Ἀββᾶ Ὡρ· ἐποίησα δὲ μικρὰς ἡμέρας ἀνιχνεύων αὐτούς· καὶ εἶδον μέγα θαῦμα ὃ ἐποίησεν ὁ Ἀββᾶς Ἀθρέ ἤνεγκέ τις αὐτοῖς μικρὸν τι ὀψάριον· καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ Ἀββᾶς Ὡρ λέγων αὐτῷ Ἀθρέ, Ἀθρέ· καὶ ἀφῆκε τὴν μάχαιραν μέσον τοῦ ὀψαρίου καὶ οὐκ ἔκοψε τὸ ἐπίλοιπον· καὶ ἐθαύμασα τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ, διότι οὐκ εἶπε, μακροθύμησον ἕως κόψω τὸ ὀψάριον· εἶπον δὲ τῷ Ἀββᾶ Ἀθρέ, ποῦ εὔρες τὴν ὑπακοὴν ταύτην; καὶ εἶπέ μοι· οὐκ ἔστιν ἐμῆ, ἀλλὰ τοῦ γέροντος ἐστὶ· καὶ ἔλαβέ με λέγων· δεῦρο βλέπε τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ· καὶ ἤψησε τὸ ὀψάριον καὶ ἠφάνισεν αὐτὸ θέλων, καὶ παρέθηκε τῷ γέροντι· καὶ ἔφαγε μηδὲν λαλήσας· καὶ εἶπεν αὐτῷ· καλὸν ἐστὶ, γέρον; καὶ ἀπεκρίθη· καλὸν ἐστὶ πάνυ· μετὰ ταῦτα ἤνεγκεν αὐτῷ μικρὸν καλὸν σφόδρα· καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἠφάνισα αὐτό, γέρον· καὶ ἀπεκρίθη λέγων· ναὶ ἠφάνισας αὐτὸ μικρὸν· καὶ εἶπέ μοι ὁ Ἀββᾶς Ἀθρέ· εἶδες ὅτι ἡ ὑπακοή τοῦ γέροντος ἐστὶ; καὶ ἐξῆλθον ἀπ' αὐτῶν· καὶ εἶ τι εἶδον ἐποίησα τὴν δυνάμιν μου φυλάξαι.» (Ἀββᾶς Πιστός, σελ. 103).

Ἡ πνευματικὴ ὁμως ζωὴ ἔχει πλῆθος ἐκδηλώσεων καὶ πλευρῶν. Ὁ

γεροντικός λόγος δὲν παραλείπει τὴν ὑπογράμμισιν καὶ μερικῶν ἄλλων, ἐκτὸς αὐτῶν, τὰς ὁποίας ἤδη ἀνεφέραμεν. Στοιχῶν τῶ ἁγιογραφικῶ λόγῳ, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἐμπνέεται ἐν παντί, τονίζει δύο βασικώτατα σημεῖα διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀγῶνος πρὸς πραγμάτων τῆς πνευματικῆς ἀρτιότητος. Ταῦτα δὲ εἶναι ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ σύνδρομός της πειρασμός, ἐν αἰτιώδει σχέσει πρὸς ἄλληλα διατελοῦντα. Ἦδη ὁ ἅγιος Ἰάκωβος ὁ Ἀδελφόθεος ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν πιστῶν εἰς τὰ δύο ταῦτα σημεῖα. «Ἐκαστος, λέγει, πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελλόμενος καὶ δελεαζόμενος· εἴτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν», ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκυβέ θάνατον» (Ἰακ. α', 14-16). Ὁ Ἀββᾶς Σισώης ἐρωτηθεὶς περὶ τοῦ τί δέον νὰ «ποιήσῃ τις διὰ τὰ πάθη», στρέφει τὴν προσοχὴν τοῦ ἐρωτῶντος εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ὡς βασικὴν τῶν αἰτίων, ὑπομιμνήσκων τὴν θεόπνευστον ρῆσιν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου, τὴν ὁποίαν ἀνεφέρομεν (μδ', σελ. 114). Ὁλόκληρος ἡ ἀσκητικὴ πεῖρα καὶ ψυχολογία μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιθυμία εἶναι βαθύτατα ἐρριζωμένη εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, θὰ πρέπη ὁ πνευματικὸς ἀγωνιστὴς νὰ γνωρίζῃ, ὅτι ὀφείλει νὰ ἀπροσδοκῆσῃ πειρασμὸν ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς» (Ἀββᾶς Ἀντώνιος δ', σελ. 1).

Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ πραγματικότης δὲν πρέπει νὰ ἐμπνέῃ ἀπαισιοδοξίαν. Τούναντιον ἡ διαπίστωσις της δέον νὰ ἀποτελέσῃ ἀφορμὴν σειρᾶς σοβαρῶν προσπαθειῶν διὰ τὴν ἀντιμετώπισίν της καθὼς πρέπει ἁγίοις. Τὸ ὑπὸ τοῦ γεροντικοῦ λόγου ὑποδεικνυόμενον πρόσφορον δραστικὸν μέσον εἶναι ἡ βία. «Ἐαυτὸν βιάζεσθαι εἰς πάντα», συνιστᾷ ὁ Ἀββᾶς Ζαχαρίας (α', σελ. 35· πρβλ. καὶ Ἀβ. Ποιμένος ροη', σελ. 100). Περισσότερον συγκεκριμένη γίνεται ἡ βία διὰ τῆς ἀσκήσεως, ἥτις ἀποτελεῖ βασικὸν κανόνα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τόσο τοῦ μοναχοῦ, ὅσον καὶ παντὸς ἐν γένει πιστοῦ. Δὲν εἶναι νοητὴ πνευματικὴ ζωὴ χωρὶς τὸ ἀσκητικὸν στοιχεῖον. Ἡ ἀσκησις ἐπιβάλλει σιδηρὰ χαλινὰ εἰς τὴν ἐν ἡμῖν ἐνεδρευούσαν ἐπιθυμίαν καὶ βοηθεῖ τὴν θέλησιν νὰ γίνῃ κυρία καὶ αὐτῆς τῆς τεταραγμένης καὶ ἐπατατημένης περιοχῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ μας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀσκησις δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι γενικὴ καὶ ὅπωςδήποτε ἀφηρημένη ἀρχή. Συγκεκριμένοι μορφαι τῆς ἀσκήσεως ὡς βίας κατὰ τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ μας εἶναι ἡ ἐγκράτεια (Ἀββᾶς Ἠλίας η', σελ. 38) ὑπὸ δύο μορφάς· ὡς ἐγκράτεια γαστροδὲς ἢ νηστεία καὶ ὡς ἐγκράτεια γλώσσης ἢ σιωπῆ. Καὶ αἱ δύο αὐταὶ μορφαι βίας συνάπτονται στενῶς πρὸς ἀλλήλας. Ὁ συνδυασμὸς δὲ αὐτὸς εἶναι εὐλογος. Ἡ μὲν ἐγκράτεια τῆς κοιλίας ἀποτελεῖ βίαν κατὰ τῆς φιλαυτίας, ἡ δὲ ἐγκράτεια τῆς γλώσσης βία κατὰ παντὸς ὅ,τι φονεῖ τὴν φιλαδελφίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ πλησίον. Οὕτως ὁ Ἀββᾶς Ἀντώνιος ὁ Μέγας συνιστᾷ εἰς τὸν Ἀββᾶν Παμβῶ, ἐρωτήσαντα αὐτὸν «τί ποιήσῃ», ὡς βασικώτατον μέσον διὰ τὴν πνευματικὴν του προκοπὴν· «ἐγκρατῆς γενοῦ γλώσσης καὶ κοιλίας» (στ', σελ. 1-2). Καὶ ὁ Ἀββᾶς Τιθύης, ὅταν ἠρωτήθῃ περὶ τοῦ τρόπου διαφυλάξεως τῆς καρδιάς,

ἀπαντᾷ ἐν εἴδει ἀπορηματικῆς ἐρωτήσεως· «πῶς φυλάξωμεν τὴν καρδίαν ἡμῶν ἀνεωγμένης τῆς γλώσσης ἡμῶν καὶ τῆς κοιλίας;» (γ', σελ. 122).

Ἡ ἐγκράτεια τῆς γλώσσης ἀποτελεῖ ρητὴν ἤδη ἀγιογραφικὴν ἐντολήν. Ὁ θεῖος ἀπόστολος Ἰάκωβος θεωρεῖ ὡς ματαίαν τὴν θρησκείαν τοῦ μὴ χαλιναγωγούντος τὴν γλῶσσαν ἑαυτοῦ. Ὁ τοιοῦτος ἀπατᾷ οὐσιαστικῶς ἑαυτόν. Τοῦναντίον ὁ μὴ πιαίων ἐν λόγῳ εἶναι τέλειος ἀνὴρ (Ἰάκ. α', 26 καὶ γ', 1-2). Ὁ αὐτὸς θεῖος ἀπόστολος εἰς τὰς αὐτὰς περικοπὰς συνάπτει στενῶς τὴν ἐγκράτειαν τῆς γλώσσης πρὸς τὴν αὐτοκυριαρχίαν ἐπὶ τῶν ζωωδῶν ὁρμῶν. «Εἴ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, δυνατὸς χαλιναγωγεῖσαι καὶ ὄλοντο ὁ σῶμα». Εἰς τὴν ἀγιογραφικὴν αὐτὴν υπόδειξιν ὁ γεροντικὸς λόγος προσθέτει τὴν μαρτυρίαν τῆς ἰδίας ἀγωνιστικῆς πείρας. Δι' αὐτὸ καὶ τονίζεται, εὐκαιρίας διδομένης, ἡ ἐγκράτεια εἴτε ὑπὸ τὴν μίαν εἴτε ὑπὸ τὴν ἄλλην μορφήν. Ὁ Ἀββᾶς Ματώης π.χ. συνιστᾷ· «κράτει τὴν κοιλίαν σου καὶ ἀπὸ οἴνου μικρὸν» (ια', σελ. 75). Καὶ ὁ Ἀββᾶς Βιαρέ· «ποιήσον τὴν κοιλίαν σου μικρὰν» (σελ. 24). Ἡ ἀκράτεια τῆς γαστρὸς ἔχει ὅθεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα, τὸ φοβερώτερον τῶν ὁποίων εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ μὴ δυνατότης ἀποκτήσεως τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ. «Πῶς δυνάμεθα κτήσασθαι φόβον Θεοῦ, ἔσθθεν ἔχοντες γαστρία τυρῶν καὶ κεράμια ταρίχων;» ἐρωτᾷ ὁ Ἀββᾶς Ποιμὴν (ρπ', σελ. 101). Ἡ ἐγκράτεια τῆς κοιλίας ἔχει συγκεκριμένην μορφήν καὶ ἔκφρασιν τὴν νηστείαν. Ἡ νηστεία ἀποτελεῖ ἰσχυρότατον μέσον ἰσχυροποιήσεως τῆς καρδίας, ἥτις εἶναι ἕδρα καὶ τοῦ βουλευτικοῦ καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τῆς ψυχῆς. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀββᾶς Εὐπρέπιος προτρέπει· «χόρτον φάγε, χόρτον φόρεσον, εἰς χόρτον κοιμοῦ· τούτέστι πάντων καταφρόνει, τὴν δὲ καρδίαν κέκτησο σιδηρᾶν» (δ', σελ. 33). Ὁ νηφάλιος ὅμως καὶ διακριτικὸς γεροντικὸς λόγος ἀποτρέπει ἀπὸ πάσης ὑπερβολῆς, συνιστῶν καὶ ἐνταῦθα τὴν μέσσην καὶ βασιλικὴν ὁδόν. «Ἠρώτησεν ὁ Ἀββᾶς Ἰωσήφ τὸν Ἀββᾶν Ποιμέα πῶς χρὴ νηστεύειν λέγει αὐτῷ ὁ Ἀββᾶς Ποιμὴν· ἐγὼ θέλω τὸν ἐσθίοντα καθ' ἡμέραν παρὰ μικρὸν ἐσθίειν, ἵνα μὴ χορτάζηται· λέγει αὐτῷ ὁ Ἀββᾶς Ἰωσήφ· ὅτε ἦς νεώτερος οὐκ ἐνήστευσας δύο δύο, Ἀββᾶ; καὶ εἶπεν ὁ γέρον· φύσει καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας καὶ ἑβδομάδα· καὶ ταῦτα πάντα ἐδοκίμασαν οἱ Πατέρες ὡς δυνατοί· καὶ εὖρον, ὅτι καλὸν ἐστὶ τὸ καθ' ἡμέραν ἐσθίειν, παρὰ μικρὸν δέ· καὶ παρῆδωκαν ἡμῖν τὴν βασιλικὴν ὁδόν, ὅτι ἐλαφρὰ ἐστὶ» (λα', σελ. 88).

Ἡ ἐγκράτεια τῆς γλώσσης εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὴν σιωπὴν. Ἄλλὰ περὶ αὐτῆς θὰ ἐπαλέθωμεν εἰς τὴν ἐπομέην παράγραφον.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἐγκράτειαν τονίζεται ἡ σημασία τοῦ ἀπερισπαστοῦ τοῦ μοιχαῶ. Τὸ πρῶτον καὶ ἀποφασιστικὸν βῆμα πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ἀπερισπάστου ἀποτελεῖ βεβαίως ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῆς τύρβης καὶ τῶν μεριμνῶν τοῦ κόσμου. Τοῦτο ὅμως ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχήν, ἥτις ἔχει ἀνάγκη τῆς συμπληρούσης αὐτὴν συνεχείας. Τὴν συνέχειαν δὲ ἀποτελεῖ τὸ κελίον. Τὸ κελίον εἶναι ἡ ἔρημος τῆς ἐρήμου, τὸ καταφύγιον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ

τοῦ μοναχοῦ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο τονίζουσαν ἐπανειλημμένως καὶ παντοιοτρόπως οἱ ἅγιοι Γέροντες. Ἐφ' ὅσον ὁ μοναχὸς φεύγει τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους διὰ τὸ εὖρη τὸν Θεὸν καὶ διὰ τὸ ζῆσθαι πληρέστερον τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν, εἶναι φυσικῶς ἐπόμενον τὸ ἐπιμένειν εἰς τὴν ἐν τῷ κελλίῳ του κατὰ μόνας ζωὴν. Εἰς τὸ κελλίον θάπτονται οἱ περισπασμοί. Εἰς τὸ κελλίον ἀνάπτεται καὶ συντηρεῖται ἡ φλόξ τῆς θείας ἐν Χριστῷ ζωῆς καὶ ἀγαπήσεως. Εἰς τὸ κελλίον ὑπάρχει ἡ βάσις τῆς κλίμακος, δι' ἧς ἀνέρχεται τις εἰς τὸν οὐρανόν.

Ὅταν ὁ Ἀββᾶς Ἡσαΐας ἐζήτησε λόγον παρὰ τοῦ Ἀββᾶ Μακαρίου, ἐκείνος τοῦ ἀπήντησε «φεύγε τοὺς ἀνθρώπους». Εἰς τὴν ἀπορίαν δὲ «τί ἐστὶ τὸ φεύγειν τοὺς ἀνθρώπους; ὁ γέρον ἐῖπεν αὐτῷ· τὸ καθίσαι εἰς τὸ κελλίον σου καὶ κλαῦσαι τὰς ἀμαρτίας σου» (κζ', σελ. 68). Τὸ αὐτὸ συνιστᾷ καὶ ὁ Ἀββᾶς Ποιμὴν· «εἰσέλθωμεν εἰς τὸ κελλίον ἡμῶν καὶ καθίσαντες μνημονεύσωμεν τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν καὶ ὁ Κύριος συνέρχεται ἡμῖν ἐν πάσι» (ρξβ', σελ. 99).

Ἀποτελεῖ μεγάλην παρανόησιν ὁ τυχὸν χαρακτηρισμὸς τῆς ἐν τῷ κελλίῳ παραμονῆς τοῦ μοναχοῦ ὡς ἀνθρωποφοβίας ἢ μισανθρωπίας. Δὲν ἔχει τοιαύτην ἔννοιαν ὁ εἰς αὐτὸ ἐγκλεισμὸς καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἀδιάκοπος παραμονή. Τοῦτο βεβαιώνει ὁ Ἀββᾶς Θεόδωρος ὁ τῆς Φέρμης· «ἀνθρωπος μαθὼν τὴν γλυκύτητα τοῦ κελλίου, οὐχ ὡς ἀτιμάζων τὸν πλησίον αὐτοῦ φεύγει» (ιδ', σελ. 39· πρβλ. καὶ Ἀβ. Ἀντωνίου ι', σελ. 2, ὅπου λίαν ὠραία σχετικὴ εἰκὼν). Οἱ λόγοι ἄλλων ἁγίων Γερόντων ἐπεξηγοῦν περισσότερον τὴν ἀναγκαϊότητα τῆς ἐν τῷ κελλίῳ παραμονῆς. Οὕτως ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Κολοβὸς περιγράφων παραστατικῶς τὴν ἀναγκαϊότητα ταύτην λέγει· «ὁμοίως εἰμι ἀνθρώπῳ καθημένῳ ὑποκάτω δένδρου μεγάλου καὶ θεωροῦντι θηρία πολλὰ καὶ ἐρπετὰ ἐρχόμενα πρὸς αὐτόν· καὶ ὅταν μὴ δυνηθῆ στήναι κατ' αὐτῶν, τρέχει ἄνω εἰς τὸ δένδρον καὶ σφύζεται· οὕτω καὶ γὰρ καθέζομαι ἐν τῷ κελλίῳ μου καὶ θεωρῶ τοὺς λογισμοὺς ἐπάνω μου· καὶ ὅτε μὴ ἰσχύσω πρὸς αὐτούς, καταφεύγω πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς προσευχῆς καὶ σφύζομαι ἐκ τοῦ ἐχθροῦ» (ιβ', σελ. 45). Ὁ αὐτὸς Γέρον ἐλέγει ἀλλαχοῦ· «φυλακὴ ἐστὶ τὸ καθίσαι ἐν τῷ κελλίῳ καὶ μνημονεῦειν τοῦ Θεοῦ πάντοτε· καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ ἐν φυλακῇ ἤμην καὶ ἦλθετε πρὸς με» (κζ', σελ. 47). Διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Γέροντος προσδίδεται ὅλον τὸ μυστικὸν βάθος εἰς τὴν παραμονὴν ἐν τῷ κελλίῳ καὶ δηλοῦται· τί εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐγοήτευε τὰς ψυχὰς τῶν μοναστῶν, οἵτινες διήρχοντο ἐγκλειστοὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς των.

Τὸ κελλίον χαρακτηρίζεται ἀκόμη καὶ ὡς τάφος τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἀπέθανε δι' ἑαυτὸν καὶ ζῆ διὰ καὶ ἐν τῷ Θεῷ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι σχετικὴ παρατήρησις τοῦ Ἀββᾶ Ἀμμωνᾶ πρὸς τὸν Ἀββᾶν Ποιμένα. Ὁ τελευταῖος διέμενε μετὰ τοῦ κατὰ σάρκα ἀδελφοῦ του Παΐσιου εἰς ἐν κελλίον. Οὗτος εἶχεν ὠρισμένας σχέσεις μετὰ τινων ἄλλων ἐκτὸς τοῦ κελλίου του. Τοῦτο ἠνώχλει πολὺ τὸν Ποιμένα. Κατέφυγε λοιπὸν πρὸς τὸν Ἀββᾶν Ἀμμωνᾶν καὶ τοῦ ἐξέ-

θεσε τὴν ἀνησυχίαν του, καθὼς καὶ τὴν ἔλλειψιν ἐπαναπαύσεώς του. Καὶ ἐκεῖνος ἀλέγει αὐτῷ· Ποιμὴν, ἀκμὴν ζῆς; ὕπαγε κάθου εἰς τὸ κελλίον σου· καὶ θές εἰς τὴν καρδίαν σου, ὅτι ἤδη ἔχεις ἐνιαυτὸν ἐν τῷ μνήματι» (Ἄββᾶς Ποιμὴν β', σελ. 84).

Τὸ ἐν ἀπερισπάστῳ καταστάσει ψυχῆς παραμένει ἐν τῷ κελλίῳ θεωρεῖται τόσον πολὺ σπουδαῖον, ὥστε ὁ Ἄββᾶς Μωϋσῆς νὰ ἀπαντᾷ εἰς ζητοῦντα παρ' αὐτοῦ λόγον· «ὕπαγε, κάθισον εἰς τὸ κελλίον σου καὶ τὸ κελλίον σου διδάσκει σε πάντα» (στ', σελ. 72). Ἐν γένει δὲ ὑποδεικνύεται εἰς τὸν μοναχὸν νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ἐκ τοῦ κελλίου ἐξοδὸν καὶ ὅταν ἀκόμη εὐλογοφανεῖς καὶ «εὐσεβεῖς» λογισμοὶ τὸν ὠθοῦν πρὸς τοῦτο, ὡς π.χ. τὸ «ποιεῖν ἀγάπην» κ.τ.δ. Τόσον ὁ μὴ ἀναγεννηθεὶς ἑαυτὸς μας, ὅσον καὶ ὁ πονηρὸς διὰ τῶν ὑποβολῶν του προβάλλουν διαφόρους ἀφορμὰς ἀπομακρύνσεως ἐκ τοῦ κελλίου. Ἀπαξ δὲ δημιουργηθῆ ἡ περισπασμὸς καὶ ἐσωτερικὴ ἀκαταστασία ἐν τῇ ψυχῇ, εἶναι δύσκολος ἢ ἐπαναδρομὴ εἰς τὴν τάξιν καὶ τὴν αὐστηρότητα. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ ἄνθρωπος δὲν διαφέρει πολλὰκίς τοῦ μικροῦ ἀμελοῦς μαθητοῦ, ὅστις ἐπιζητεῖ ἀφορμὰς ἀποδράσεως ἐκ τῶν μαθημάτων καὶ τῶν καθηκόντων του, δικαιολογῶν παντοιοτρόπως τὴν ἀμέλειαν καὶ τὴν ὀκνηρίαν του. Τοῦτο γνωρίζουν πολὺ καλῶς οἱ ἅγιοι Γέροντες καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν συνιστοῦν τὴν πάσῃ θυσίᾳ περικοπὴν παντὸς περισπασμοῦ καὶ πάσης ἀδικαιολογήτου ἐξόδου ἐκ τοῦ κελλίου, ἔστω καὶ προκειμένου περὶ ἐκδηλώσεων φιλαδελφίας, ἥτις ἀποτελεῖ, ὡς πλειστάκις ἀπέδειξεν ἢ πείρα, καθαρὰν πρόφασιν, διότι συχνάκις ἐξεφυλίσθη αὕτη εἰς κακολογίαν, κατὰκρισιν καὶ ἄλλας ἐκτροπὰς ἐκ τῆς πνευματικῆς αὐστηρότητος καὶ περισυλλογῆς. Φθάνουν εἰς τὸ σημεῖον νὰ ἐπιτρέπουν οἱ ἅγιοι Γέροντες ἀκόμη καὶ ὕφεισιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τοῦ κανόνος, ἀλλ' ὄχι τὴν ἐξοδὸν ἐκ τοῦ κελλίου. «Εἶπε τις τῷ Ἄββᾶ Ἀρσενίῳ· οἱ λογισμοὶ μου θλίβουσίν με λέγοντες· οὐ δύνασαι νηστεῦσαι οὐδὲ ἐργάσασθαι· καὶ ἐπισκέπτου τοὺς ἀσθενοῦντας· καὶ τοῦτο γὰρ ἀγάπη ἐστίν· ὁ δὲ γέρων εἰδὼς τὰς διασπορὰς τῶν δαιμόνων, λέγει αὐτῷ· ὕπαγε, φάγε, πίε, κοιμῶ καὶ μὴ ἐργάση· μόνον τοῦ κελλίου μὴ ἀποστῆς· ἦθι γὰρ ὅτι ἡ ὑπομονὴ τοῦ κελλίου φέρει τὸν μοναχὸν εἰς τὴν τάξιν αὐτοῦ» (Ἄββᾶς Ἀρσένιος ια', σελ. 6· πρβλ. καὶ Ἄββᾶ Σεραπίωνος δ', σελ. 118).

Ῥωαίαν καθοδήγησιν περὶ τῆς ζωῆς ἐν τῷ κελλίῳ καὶ περιγραφὴν αὐτῆς ἀποτελοῦν οἱ λόγοι δύο Γερόντων. Ὁ Ἄββᾶς Ροῦφος εἰς ἀδελφὸν ἐρωτήσαντα αὐτὸν «τί ἐστὶν ἡσυχία καὶ τίς ἡ ὠφέλεια αὐτῆς;» ἀπαντᾷ· «Ἡ ἡσυχία ἐστὶ τὸ κάθισαι ἐν τῷ κελλίῳ μετὰ φόβου Θεοῦ, ἀπεχόμενος μνησικακίας καὶ ὑψηλοφροσύνης· ἡ τοιαύτη ἡσυχία γεννήτρια οὖσα πασῶν τῶν ἀρετῶν, φυλάσσει τὸν μοναχὸν ἀπὸ τῶν πεπυρωμένων βελῶν τοῦ ἐχθροῦ, μὴ ἐῶσα αὐτὸν τιτρώσκεισθαι ὑπ' αὐτῶν» (α', σελ. 109). Περισσότερον περιεκτικὴ εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ Ἄββᾶ Ποιμένοιο· «τὸ ἐν τῷ κελλίῳ κάθισαι τοῦτο ἐστὶ, τὸ ἐργάζεσθαι καὶ τὸ μονοσιτίσαι καὶ τὸ σιωπᾶν καὶ ἡ μελέτη· τὸ δὲ ἐν κρυπτῷ προσιόπτειν εἰς τὸ κελλίον ἐστὶ τὸ βαστάζειν τὴν ἑαυτοῦ μέμψιν ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ καὶ τῶν

συνάξεων τὰς ὥρας καὶ τῶν κρυπτῶν μὴ ἀμελεῖν· ἐὰν δὲ καὶ συμβῆ καιρὸν ἀργῆσαι τοῦ ἐργοχείρου σου, εἰσελθὼν εἰς τὴν σύναξιν ἀταράχως ἐπιτέλεσον· τὸ δὲ τέλος τούτων συνοδίαν καλὴν κτῆσαι, ἀπόσχου δὲ ἀπὸ κακῆς συνοδίας».

Εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ γερωντικοῦ λόγου, ὅτι ἀποφεύγει συνήθως νὰ χαράσῃ ἐρμητικῶς κλειστὰ ὄρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων θὰ πρέπη νὰ περιορισθῇ ὁ μοναχός. Τοῦναντίον ἀφήνει εἰς σημαντικὸν βαθμὸν ἐλεύθερον τὸ πεδίον τῆς προσωπικῆς ἐκλογῆς τρόπου ἀγῶνος. Δι' αὐτὸ καὶ δίδει γενικὰς ὁδηγίας, προσφέρων τὴν κατεύθυνσιν, ἣ ὁποία δὲν νοεῖται ὡς σιδηροτροχιά, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς πτησίς πετεινοῦ τοῦ οὐρανοῦ μὲ ὄλην τὴν δυνατότητα ἀνέσεως εἰς τὰς κινήσεις πρὸς τὸν ὑποδειχθέντα στόχον ἢ ὡς κέντρον, περὶ τὸ ὁποῖον θὰ περιστραφῇ ἡ λοιπὴ προσπάθεια τοῦ μοναχοῦ. Τοιαῦται γενικαὶ γραμμαὶ πορείας εἶναι μετὰ τῶν ἄλλων καὶ αἱ ἐπόμεναι:

«Τὸ κατέχειν τὸ ἀψήφιστον ἐν γνώσει» (Ἄββᾶς Πιστός, σελ. 103). Τοῦτο κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Π. Β. Πάσχου σημαίνει τὴν «ἀρετὴν τοῦ μοναχοῦ ὅπου δὲν λογαριάζει γιὰ ἄξιο τὸν ἑαυτὸν του, δὲν τὸν ὑπολήπτει οὔτε τὸν ὑπολογίζει καὶ οὔτε ἐνδιαφέρεται διὰ τιμὰς παρ' ἀνθρώπων» (Γερωντικόν, σελ. 132, εἰς λῆμμα: ἀ ψ ἦ φ ι σ τ ο ν). Εἰς τὴν ἀποψιν αὐτὴν θὰ ἠδύνατο νὰ προστεθῇ καὶ τοῦτο· ἀψήφιστον εἶναι ἡ σοφὴ καὶ κατόπιν σκληροῦ ἀγῶνος κτηθεῖσα ἀφελότης καρδίας, ἣ ὁποία «οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς», δὲν ὑπολογίζει ἐγωιστικῶς προβαίνουσα εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν—εἴτε πρὸς τὸν Θεὸν εἴτε πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀναφέρεται αὕτη. Τὸ «ἐν γνώσει ἀψήφιστον» ἀποτελεῖ καρπὸν συνειδητῆς προσπάθειας καταπολεμήσεως τῆς φυσικῆς φιλαυτίας, ἣτις πάντοτε «ψηφίζει» καὶ ὑπολογίζει μὲ μέτρον τὸ ἑαυτῆς συμφέρον πᾶν ὅ,τι τὴν ἀφορᾷ καὶ πᾶν εἰς ὅ,τι αὕτη προβαίνει. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ὁ «κατέχων τὸ ἀψήφιστον ἐν γνώσει ἐπιτελεῖ πᾶσαν τὴν γραφήν», διότι τί ἄλλο εἶναι τοῦτο παρὰ ἔκφρασις αὐτῆς ταύτης τῆς ἀγάπης, ἣτις ἑαυτῆς ἐπιλήσμων οὐδὲν ψηφίζει οὔσα οὕτω «πλήρωμα νόμου»; (Ρωμ. ιγ', 11).

Ἄκατάγνωστος καὶ ἀκηλίδωτος βίος. «Πῶς ὀφείλει ἄνθρωπος πολιτεύσασθαι;» ἐρωτᾶται ὁ Ἄββᾶς Ποιμὴν. Καὶ ἡ ἀπάντησις του· «ὀρῶμεν τὸν Δανιήλ, ὅτι οὐχ εὐρέθη κατ' αὐτοῦ κατηγορία εἰμὴ ἐν ταῖς λειτουργίαις Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ» (νγ', σελ. 90). Ἡ μόνη κατηγορία κατὰ τοῦ μοναχοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἀκριβῶς αὕτη ἡ πιστότης του ἔναντι τῶν πρὸς τὸν Κύριον καθηκόντων του, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ διακονῇ ἐν βίου καθαρότητι ὑποδειγματικῇ, ὅπως ὁ προφήτης Δανιήλ.

Καὶ ὡς ζωῆς, πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ πρέπη νὰ εὐθυγραμμίζῃ τὸν βίον του ὁ μοναχός, εἶναι ἡ Γραφή, τονίζει ὁ λόγος τοῦ Ἄββᾶ Ἀντωνίου (γ', σελ. 1)· «ὅπερ ἂν πράττης ἢ λαλῆς, ἔχε ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν τὴν μαρτυρίαν». Εἶναι τὸ μόνον μέσον ἀποκτήσεως ἀκηλιδώτου βίου. Ὅταν ὁ Ἄββᾶς Ἰσαάκ

εὐρίσκετο εἰς τὰς τελευταίας του στιγμάς, ἦτο περικυκλωμένος ὑπὸ τῶν λοιπῶν Γερόντων, οἵτινες μετὰ τινος ἀγωνίας καὶ ἀνησυχίας προσέβλεπον εἰς τὸ μέλλον, ὅταν θὰ ἐφευγεν οὗτος ἐκ μέσου αὐτῶν. Τὸν ἐρωτοῦν λοιπὸν τί θὰ ἀπεγίνοντο ἀπορφανιζόμενοι τοιοῦτου πνευματικοῦ πατρός. «Τί ποιήσομεν μετὰ σέ, πάτερ;» ἐρωτοῦν ἐν χορῶ. Καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀγίου Γέροντος. «Ἴδετε πῶς ἐπορεύθη ἐνώπιον ὑμῶν· ἐὰν θέλητε καὶ ὑμεῖς ἀκ ο λ ο υ θ ῆ σ α ι κ α ι φ υ λ ᾶ ξ α ι τ ᾶ ς ἐ ν τ ο λ ᾶ ς τ ο ὦ Θ ε ο ὦ, πέμπει τὴν χάριν αὐτοῦ καὶ φυλάξει τὸν τόπον τοῦτον· ἐὰν δὲ μὴ φυλάξητε, οὐ μείνητε ἐν τόπῳ τούτῳ· καὶ ἡμεῖς γάρ, ὅτε ἤμελλον ἀποθανεῖν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐλυπούμεθα· ἀλλὰ τὰς ἐντολάς Κυρίου καὶ αὐτῶν τὰς παραγγελίας τηροῦντες ἐστήκαμεν ὡς καὶ αὐτῶν ὄντων μεθ' ἡμῶν· οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε καὶ σφύζεσθε» (Ἄββᾶς Ἰσαὰκ ὁ πρεσβύτερος τῶν κελλίων ια', σελ. 52).

Ἐπάρχουν ἰδιαίτερος προτιμητέα ἀρεταί; Εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἄββᾶ Νισθερώου εἶναι ἀρνητικὴ. Κατὰ τὴν ἀποψίν του ὅλαι αἱ ἐργασίαι εἶναι ἴσαι, διότι κατὰ τὴν Γραφήν «Ἀβραὰμ φιλόξενος ἦν καὶ ὁ Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ· καὶ Ἡλίας ἠγάπα τὴν ἡσυχίαν καὶ ὁ Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ· καὶ ὁ Δαβὶδ ταπεινὸς ἦν καὶ ὁ Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ» (β', σελ. 80). Εἶναι ἐπομένως ζήτημα τῆς ψυχῆς τοῦ θὰ προσκλήνῃ κατὰ Θεόν. Ὁ δρόμος, πρὸς τὸν ὁποῖον αἰσθάνεται ἰδιαίτερον ἐπανάπαυσιν, πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ καὶ δρόμον πορείας τῆς (αὐτόθι). Ὁ Ἄββᾶς Ἰωάννης ὁ Κολοβὸς ἐν τούτοις θέλει εὐρύτερον ὀρίζοντα διὰ τὴν ψυχὴν. «Ἐγὼ θέλω μεταλαβεῖν τὸν ἄνθρωπον μικρὸν ἐκ πασῶν τῶν ἀρετῶν· τοίνυν ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας, διανιστάμενος τῷ πρωτῷ, ἐπιλαβοῦ ἀρχὴν εἰς πᾶσαν ἀρετὴν καὶ ἐντολὴν Θεοῦ, ἐν μεγίστῃ ὑπομονῇ, μετὰ φόβου καὶ μακροθυμίας, ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ, μετὰ πάσης προθυμίας ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ ταπεινώσεως πολλῆς, ἐν ὑπομονῇ θλίψεως καρδίας καὶ φυλακῆς, ἐν προσευχῇ πολλῇ καὶ πρεσβείαις μετὰ στεναγμῶν, ἐν ἀγνείᾳ γλώσσης καὶ φυλακῇ ὀφθαλμῶν· ἀτιμαζόμενος καὶ μὴ ὀργιζόμενος· εἰρηνεύων καὶ μὴ ἀνταποδιδούς κακὸν ἀντὶ κακοῦ· μὴ προσέχων πταίσμασιν ἐτέρων· μὴ ἑαυτὸν μετρῶν, ὑποκάτω πάσης κτίσεως ὧν· ἐν ἀποταξίᾳ ὕλης καὶ τῶν κατὰ σάρκα, ἐν σταυρῷ, ἐν ἀγῶνι, ἐν πτωχείᾳ πνεύματος, ἐν προαιρέσει καὶ ἀσκήσει πνευματικῇ, ἐν νηστείᾳ, ἐν μετανοίᾳ καὶ κλαυθμῷ, ἐν ἀγῶνι πολέμου, ἐν διακρίσει, ἐν ἀγνείᾳ ψυχῆς, ἐν μεταλήψει χρηστῆ· ἐν ἡσυχίᾳ τὸ ἐργόχειρον· ἐν ταῖς νυκτεριααῖς ἀγρυπνίαις, ἐν πείνῃ καὶ δίψῃ, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι, ἐν πόνοις· ἀποκλείων σου τὸν τάφον ὡς ἤδη τελευτήσας· ὡς νομίζειν εἶναι σου τὸν θάνατον ἐγγὺς πᾶσαν τὴν ὥραν» (λδ', σελ. 48). Ἡ ἀποψὶς αὕτη τοῦ ἀγίου Γέροντος δὲν ἀντιτίθεται οὐσιαστικῶς πρὸς τὴν προηγουμένην, διότι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀπόκτησις μιᾶς ἀρετῆς μεμονωμένης καὶ ἀσχέτως πρὸς ὅλας τὰς ἄλλας. Ἡ μόνη διαφορὰ, ἡ ὁποία δύναται νὰ ὑπάρξῃ κατὰ τὴν κτήσιν μιᾶς ἀρετῆς ἐν τῇ σχέσει τῆς πρὸς ὅλας τὰς ἄλλας, εἶναι, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἢ «ἐργασία», πρὸς τὴν ὁποίαν προσκλίνει ἢ ψυχὴ, ἀποτελεῖ τὸ κέντρον, περὶ τὸ ὁποῖον στρέφονται καὶ ὅλαι

αἱ ἄλλαι ἢ εἰς τὴν ὑπαρξίν τῆς ὁποίας συνεισφέρουν καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι. Δὲν ὑπάρχει π.χ. ἀγάπη ἄνευ πίστεως οὐδὲ ἀγιασμός ἄνευ ἐγκρατείας, νηστείας, ἀγῶνος ἐσωτερικοῦ κ.λπ.

Ὡς κατακλείς δι’ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν προσωπικὴν ζωὴν τοῦ μοναχοῦ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παρατεθῆ ἢ προτροπὴ τοῦ Ἀββᾶ Ἀρσενίου: «Ὁση δύναμις σοὶ ἐστὶν ἀγώνισαι, ἵνα ἡ ἔνδον σου ἐργασία κατὰ Θεὸν ἦ καὶ νικῆση τὰ ἔξω πάθη» (θ’, σελ. 6). Ἀρχὴ καὶ τέλος τοῦ μοναχικοῦ βίου εἶναι ἡ ἐσωτερικότης, ἡ ἔνδον κατὰ Θεὸν ἐργασία. Ἀκτινοβολίαν αὐτῆς ἀποτελεῖ καὶ ἄμεσον συνέπειαν ἡ ἐξωτερικὴ συμπεριφορὰ τοῦ μοναχοῦ. Εἰς αὐτῆς τὴν ἐξέτασιν ὁδηγεῖ ἡμᾶς ὁ γεροντικὸς λόγος.

β’ Ὁ μοναχὸς ἐν τῇ σχέσει του πρὸς τοὺς ἄλλους.

Ὁ μοναχὸς φεύγει τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Δὲν ἀποκόπτει ὅμως τελείως τὰς σχέσεις του πρὸς αὐτούς, εἴτε διότι τὸν ὑποχρεώνουν πρὸς ὠρισμένην ἐπικοινωνίαν εἰδικαὶ ὑλικαὶ τοῦ ἀνάγκαι, εἴτε διότι ζῆ ἀπὸ κοινοῦ μετ’ ἄλλων μοναχῶν, εἴτε διότι οἱ ἄνθρωποι πλέον ἐρχονται αὐτεπαγγέλτως πρὸς αὐτὸν ἕνεκα περιεργείας, ἐνδιαφέροντος ἢ βαθυτέρας πνευματικῆς ἀνάγκης. Ἡ ἐσωτερικὴ πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ μόρφωσις τοῦ πνευματικοῦ θὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀναγκαίαν διάκρισιν, τὴν σοφίαν καὶ τὸ μέτρον εἰς τὸν τρόπον συμπεριφορᾶς του καὶ τὰς σχέσεις του πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ μοναχοῦ δὲν εἶναι παθητικῶς ἀντανακλαστικὴ, ἐξαρτωμένη καὶ ρυθμιζομένη ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν συμπεριφορᾶς τῶν ἄλλων, ἀλλὰ βασικῶς πηγαία, αὐτοδύναμος. Τόσῳ δὲ μᾶλλον αὐτοδύναμος, ὅσῳ οὗτος καθίσταται κύριος τῶν παθῶν του καὶ περισσότερον πνευματικὸς, ὥστε νὰ προσδιορίζῃ τοὺς ἐξωτερικοὺς παράγοντας αὐτὸς καὶ ὄχι ἐκεῖνοι αὐτὸν εἰς τὸ ζήτημα τῆς συμπεριφορᾶς του. Τοῦτο καθορίζει λίαν χαρακτηριστικῶς ὁ Ἀββᾶς Ματῶης λέγων, ὅτι «ὁ καθήμενος μετ’ ἀδελφῶν οὐκ ὀφείλει εἶναι τετραγωνιαῖος, ἀλλὰ στρογγύλος, ἵνα πρὸς πάντας κυλίηται» (ια’, σελ. 75). Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ «στρογγύλον» τοῦ χαρακτῆρος ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τῆς πνευματικότητος καὶ αὐτοκαλλιέργειας τοῦ μοναχοῦ, ἥτις καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ὁμαλότητα σχέσεων πρὸς τοὺς ἄλλους.

Ὁ γεροντικὸς λόγος ὅμως ὑποδεικνύει καὶ μερικὰς θεμελιώδεις πνευματικὰς ἀρχὰς σχέσεων πρὸς τοὺς ἄλλους, ἰδιαιτέρως ἀξιοπροσέκτους. Αἱ ἀρχαὶ αὗται εἶναι ἡ ξενητεία, ἡ σιωπή, τὸ ἀπαρρησίαστον. Συναπτονται δὲ μεταξὺ τῶν αἰτιωδῶς.

Ἡ ξενητεία ἀποτελεῖ βασικὴν στάσιν τοῦ μοναχοῦ ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ταύτην διατυπώνει ὁ Ἀββᾶς Πιστὸς λέγων· «σιῶπα καὶ εἶπέ οὐκ ἔχω πρᾶγμα ἐν παντὶ τόπῳ ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ καὶ αὕτη ἐστὶ

ξενητεία» (σελ. 103). Τὴν σιωπὴν συνάπτουν μὲ τὴν αἴσθησιν καὶ συνείδησιν τῆς ξενητείας καὶ ἄλλοι ἄγιοι Γέροντες. Οὕτως ὁ Ἀββᾶς Λούκιος λέγει πρὸς τὸν Ἀββᾶν Λογγίνον· «ἐὰν μὴ κρατήσης τῆς γλώσσης σου, οὐκ εἶ ξένος ὅπου ἐὰν ἀπέλθῃς» (Ἀββᾶς Λογγίνος α', σελ. 62). Καὶ ὁ Ἀββᾶς Τιθόης· «ξενητεία ἐστὶ τὸ κρατῆσαι ἄνθρωπον τὸ στόμα αὐτοῦ» (β', σελ. 122). Ὁ συνδυασμὸς ἢ μᾶλλον ἡ ἔκφρασις τῆς ξενητείας διὰ τῆς σιωπῆς εἶναι εὐνόητος. Ὁ λόγος ὡς ὁμιλία ἀποτελεῖ τὸ βασικώτερον μέσον ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἐφ' ὅσον ὅμως ὁ μοναχὸς «φεύγει τοὺς ἀνθρώπους», διότι ἀρχὴν τοῦ ἀποτελεῖ πλέον τὸ «ἐγὼ μόνος καὶ ὁ Θεὸς ἐν τῷ κόσμῳ» (Ἀββᾶς Ἀλώνιος α', σελ. 20), εἶναι φυσικὸν νὰ συγκεντροῦται ὅλη ἡ προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας τοῦ, τὸν Θεόν. Ὁ θεῖος ὅμως ἔρωσ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ πλήρως ἐν μέσῳ θορούβων καὶ περισπασμῶν. Δι' αὐτὸ «φεύγει τοὺς ἀνθρώπους» ὁ μοναχός. Αὐτὴν τὴν παραγγελίαν ἤκουσεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ Ἀββᾶς Ἀρσένιος· «φεῦγε, σιώπα, ἡσύχαζε» (β', σελ. 5). Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀββᾶς Ἰάκωβος δὲν διστάζει νὰ εἴπῃ, ὅτι διὰ τὸν μοναχὸν «μεῖζον τὸ ξενητεῦσαι ἢ τὸ ξενοδοχεῖν» (α', σελ. 54). Καὶ ὁ λόγος προφανής. Ὁ μοναχὸς δέον νὰ ἀκολουθήσῃ ἄνευ συμβιβασμῶν τὸν σκληρὸν ὄντως δρόμον τῆς κλησεώς τοῦ. Πολλάκις, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ μοναχικὴ πείρα, ὁ πειρασμὸς ἔρχεται μεταμορφωμένος ὡς διάθεσις προσφορᾶς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἄλλους. Ἡ πραγματικότης ὅμως ἀποδεικνύει, ὅτι πρόκειται συνήθως περὶ αὐταπάτης, διότι ὑπὸ τὴν πρόφασιν τοῦ «ξενοδοχεῖν» ἢ ἄλλων παρομοίων ἐκδηλώσεων ἐνυπάρχει ἡ ἀνέκρωτος τάσις πρὸς περισπασμὸν καὶ ἀπόκλισιν ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς ξενητείας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν προθάλαμον τοῦ αἰεὶ συνεῖναι μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Εὐλόγως ἔθεν ἐπιμένον οἱ ἄγιοι Πατέρες εἰς τὴν σιωπὴν. Θὰ ἦτο ὅμως παρανόησις τῆς σιωπῆς ὁ ἀρνητικὸς καθορισμὸς τῆς ὡς ἀρνήσεως τοῦ λόγου ὡς ὁμιλίας. Ἡ σιωπὴ εἶναι κυρίως ἐσωτερικὸν γεγονός, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ ἐξωτερικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ μοναχοῦ (πρβλ. Ἀββᾶς Ποιμὴν λζ', σελ. 89· μζ' σελ. 89· ρξζ', σελ. 99). Καὶ ἀποτελεῖ ὅρον ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διὰ νὰ δυνηθῇ ὁ μοναχὸς «στῆναι» τὸ «σφόδρα σιωπᾶν» (Ἀββᾶς Σισώης μβ', σελ. 114). Ἡ σιωπὴ ἀποτελεῖ μίαν πλευρὰν τῆς ἡσυχίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὡς ἐν μητρικῷ κόλπῳ γεννᾶται καὶ αὐξάνεται ὡς ὄριμος καὶ πλήρης ὁ μοναχικὸς λόγος. Ὁ μοναχὸς δὲν ἀρνεῖται τὸν λόγον. Ἀπόδειξις τὸ ὅτι ὁμιλοῦμεν ἀκριβῶς περὶ τοῦ λόγου τῶν ἁγίων Γερόντων, οἵτινες ὡς ξένοι πρὸς τὸν κόσμον ἤσκησαν ὡς θεμελιώδη ἀρετὴν τὴν σιωπὴν. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ λόγος τῶν ἦτο κατ' ἐξοχὴν λόγος καὶ ὄχι ἀργο(κενο)λογία καὶ ματαία χρῆσις τοῦ δώρου τῆς ὁμιλίας. Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν αὐτὴν πρέπει νὰ νοηθῶν ὁδηγίαι τοῦ γεροντικοῦ λόγου ὡς «κράτει τὴν γλῶσσάν σου» (Ἀββᾶς Ματώης ια', σελ. 75), καὶ «σιώπα» (Ἀββᾶς Βησσαρίων ι', σελ. 23 καὶ Ἀββᾶς Ποιμὴν οθ', σελ. 92). Ὁ μοναχὸς θὰ εἴπῃ ὅ,τι ἔχει νὰ εἴπῃ κυρίως διὰ τῆς σιωπῆς. Οὕτως ὁ Ἀββᾶς Νισθερώος ὁ ἐν κοινοβίῳ «οὕτως ἦν... πᾶσαν ἀρετὴν

ἔχων, καὶ σιωπῶν πάντας ἐθεράπευε» (α΄, σελ. 81). Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου ἠγωνίσθη νὰ ἀποκτήσῃ τὴν χάριν τῆς σιωπῆς ὁ αὐτὸς ἅγιος Γέρων. «Ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ Ἀββᾶ Ποιμένος πόθεν ἐκτήσατο τὴν ἀρετὴν ταύτην, ὅτι ὅτε δήποτε συνέβη θλιψίς εἰς κοινόβιον οὐκ ἐλάλει, οὐδὲ ἐμέσαζεν, ἀπεκρίνατο· συγχώρησόν μοι, Ἀββᾶ· ὅτε εἰσῆλθον ἀρχὴν εἰς τὸ κοινόβιον, εἶπον τῷ λογισμῷ, ὅτι σὺ καὶ ὁ ὄνος ἐν ἐστέ· ὡσπερ ὁ ὄνος δέρεται καὶ οὐ λαλεῖ, ὑβρίζεται καὶ οὐδὲν ἀποκρίνεται, οὕτω καὶ σὺ· καθὼς καὶ ὁ ψαλμὸς λέγει· κτηνώδης ἐγενήθην παρὰ σοί, κἀγὼ διὰ παντὸς μετὰ σοῦ» (β΄, σελ. 81). Εἰς ὀρθὴν τοποθέτησιν τῆς σιωπῆς καὶ τῆς λύσεώς της προβαίνει ὁ διακριτικώτατος Ἀββᾶς Ποιμῆν. «Ἡρώτησε ἀδελφὸς τὸν Ἀββᾶν Ποιμένα λέγων· βέλτιόν ἐστι τὸ λαλῆσαι ἢ τὸ σιωπῆσαι; λέγει αὐτῷ ὁ γέρων· ὅτι ὁ λαλῶν διὰ τὸν Θεὸν καλῶς ποιεῖ καὶ ὁ σιωπῶν διὰ τὸν Θεὸν ὁμοίως» (ρμζ΄, σελ. 98). Ἡ σιωπὴ δὲν ἀποτελεῖ σκοπόν, ὥστε νὰ εἶναι ἀκατάλυτος, ἀλλὰ μέσον. «Ὅπως τὸ «τοῦ Θεοῦ ἐπιτυχεῖν» καθιστᾷ αὐτὴν ἀξιοζήλευτον, οὕτω καὶ τὸ περὶ Αὐτοῦ λαλεῖν καθιστᾷ τὴν κατάλυσίν της ἐπαινετὴν. Πότε ὅμως καὶ εἰς ποίους, θὰ ὑποδείξῃ ἡ διάκρισις εἴτε τοῦ ἰδίου τοῦ σιωπῶντος ἢ τοῦ γέροντός του ἢ ἡ κλήσις τῆς Ἐκκλησίας, ἐὰν καλέσῃ τὸν μοναχὸν εἰς ἐκκλησιαστικὴν διακονίαν, ὡς πολλάκις συνέβη (πρβλ. σχετικῶς ὠραίαν ὑπόδειξιν τοῦ Ἀββᾶ Ἀμμοῦν τοῦ Νιτριώτου β΄, σελ. 18).

Ἡ σιωπὴ ὡς κανὼν ἅγιος ζωῆς ἔχει πολλὰ πλεονεκτήματα. Προφυλάσσει τὸν μοναχὸν ἐκ πολλαπλῶν κινδύνων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποκύψῃ ὁ μοναχὸς ἐκτρεπόμενος εἰς ἀκατάσχετον καὶ ἀχαλίνωτον ὀμιλίαν, ἥτις οὐχὶ σπανίως ἐκφυλίζεται εἰς κατάκρισιν καὶ καταλαλιάν, ἥτοι τὴν διάστροφον καὶ παθολογικῶς ἐνήδονον ἐνασχόλησιν μὲ τὰς ἀδυναμίας τοῦ χαρακτῆρος, τῶν ἐλαττωμάτων καὶ τῶν ἐλλείψεων τῶν ἄλλων. Ἡ καταλαλιά ὡς ὑποτιμητικὴ κρίσις (Ἰωσήφ ὁ εἰς Πανεφῶ β΄, σελ. 53) ἢ ὡς κακολογία τῶν ἄλλων (Ἀββᾶς Ἰέραξ α΄, σελ. 54· πρβλ. καὶ Ἀββᾶ Μακαρίου κη΄, σελ. 68) ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν ὑποβάθμισιν τῆς πνευματικότητος τοῦ καταλαλοῦντος, καθισταμένου ἐντελῶς γηῖνου (Ἀββᾶς Μεγέθιος δ΄, σελ. 78) καὶ καταλήγοντος τελικῶς εἰς τὸν πνευματικὸν θάνατον, διότι ἡ καταλαλιά εἶναι «θάνατος ψυχῆς» (Ἀββᾶς Ὡρ, σελ. 127). Ἡ ἄσκησις εἰς σιωπὴν ἔχει καὶ ἄλλο πλεονέκτημα· προφυλάσσει ἐκ τῶν φιλονεικιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκτὸς τῶν ἀντιθέσεων, τὰς ὁποίας γεννοῦν, καταλύουν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην καὶ ἡσυχίαν τοῦ μοναχοῦ. Δι’ αὐτὸ ὁ Ἀββᾶς Σώπατρος λέγει, ὅτι πρέπει νὰ ἀποφεύγωνται καὶ αὐταὶ αἱ θεολογικαὶ ἔριδες (σελ. 117), ὁ δὲ Ἀββᾶς Ματώης συνιστᾷ· «καὶ ἐάν τις λαλήσῃ περὶ πράγματος οἰουδήποτε, μὴ φιλονεικήσῃ μετ’ αὐτοῦ· ἀλλ’ ἐάν καλῶς λέγῃ, εἰπέ· ναί· ἐάν δὲ κακῶς, εἰπέ· σὺ οἶδας πῶς λαλεῖς· καὶ μὴ ἔριζε μετ’ αὐτοῦ περὶ ὧν ἐλάλησε» (ια΄ καὶ ιβ΄, σελ. 75).

Παραλλήλως πρὸς τὴν σιωπὴν ὡς ἔκφρασιν τῆς ξενητείας τοῦ μοναχοῦ τοποθετεῖται τὸ ἀ π α ρ ρ η σ ῖ α σ τ ο ν ἢ ἡ ἀ π ο φ υ γ ῆ τ ῆ ς π α ρ ρ η-

σ ί α ς. Ἡ δημιουργία «παρρησίας», με τὴν ἔννοιαν τῆς (ὑπερβολικῆς) οἰκειότητος, καθ' ἣν ἰσχύει τὸ ἄνευ ἐμποδίου λαλεῖν, με κατάληξιν τὴν ἀθυροστομίαν καὶ τὴν ἀμετροπέπειαν, κατανατᾶ εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς ἀποστάσεως, τοῦ σεβασμοῦ, τοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν ἄλλων καί, τέλος, καὶ αὐτῆς τῆς ἀγάπης. Ὁ Ἀββᾶς Ἀγάθων ὑπογραμμίζει ἐντόνως τὴν φθοροποιὸν ἐπειέργειαν τῆς «παρρησίας» εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν. Ὅταν τὸν ἠρώτησεν ὁ Ἀββᾶς Μακάριος «τί ποιεῖ ἡ παρρησία», ἀπήντησεν· «ἔοικεν ἡ παρρησία καύσωμι μεγάλῳ, ὃς ὅταν γένηται, πάντες φεύγουσιν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ καὶ τῶν δένδρων τὸν καρπὸν διαφθείρει». Εἰς τὴν ἀπορίαν τοῦ Μακαρίου, πῶς συμβαίνει νὰ εἶναι τόσον μεγάλον κακὸν ἡ παρρησία, ἀπαντᾶ ὁ Γέρων· «οὐκ ἔστι πάθος χαλεπώτερον τῆς παρρησίας γεννήτρια γάρ ἐστι πάντων τῶν παθῶν· πρέπει δὲ τῷ ἐργάτῃ μὴ παρρησιάζεσθαι κἂν μόνος ἢ ἐν τῷ κελλίῳ» (α', σελ. 11-12). Τελικῶς δηλαδὴ ὁ μοναχὸς πρέπει νὰ γίνῃ ξένος καὶ πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτόν του. Αὕτη δὲ εἶναι καὶ ἡ τελεία μορφή τῆς «ξενητείας».

Τὸ «μὴ παρρησιάζεσθαι» ἔχει εἰδικὰς τινὰς ἐφαρμογὰς, πολὺ σημαντικὰς διὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ μοναχοῦ. Τὰς ὑποδεικνύει ὁ Ἀββᾶς Ματώης· «μὴ ἔχε φιλίαν μετὰ παιδίου, μήτε γυνῶσιν μετὰ γυναικός, μήτε φίλον αἰρετικόν» (ια', σελ. 75). Αἱ δύο πρῶται περιπτώσεις οἰκειότητος εἶναι ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν ἀγνότητά τοῦ μοναχοῦ, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν ἐκτρέψουν εἰς φαύλας καὶ αἰσχροὺς πράξεις. Ἡ μαρτυρία τῆς πείρας ἐν προκειμένῳ εἶναι συντριπτικὴ καὶ δι' αὐτὸ καὶ ἡ γερωντικὴ σοφία τόσον προνοητικὴ. Ὁ δὲ Ἀββᾶς Σώπατρος τονίζει ρητῶς· «μὴ εἰσέλθῃ γυνὴ εἰς τὸ κελλίον σου» (σελ. 117) καὶ ὁ Ἀββᾶς Δανιήλ· «μηδέποτε χαλάσῃς τὴν χεῖρά σου μετὰ γυναικός εἰς πινάκιον καὶ φάγγης μετ' αὐτῆς» (σελ. 27). Ἡ οἰκειότης, ἡ διὰ τῶν ἐπισκέψεων καὶ τῆς συνεσιτιάσεως δημιουργουμένη, ὀδηγεῖ ἀφεύκτως εἰς συνεπιείας πνευματικῶς ὀλεθρίας. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ λίαν διαφωτιστικὸς εἶναι ὁ λόγος τοῦ Ἀββᾶ Κύρου, ὅστις ποιεῖται σαφῆ διάκρισιν τοῦ λογισμοῦ τῆς πορνείας καὶ τῶν πραγματικῶν σχέσεων, τῶν ὀδηγουσῶν εἰς αὐτήν. «Πρὸς τὸν λογισμὸν τῆς πορνείας ἐπερωτηθεὶς ὁ Ἀββᾶς Κύρος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ἀπεκρίνατο οὕτως· ἐὰν λογισμὸν οὐκ ἔχῃς, πράξιν ἔχεις· τοῦτο δὲ ἐστίν, ὅτι ὁ κατὰ διάνοιαν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν μὴ πολεμῶν μηδὲ ἀντιλέγων, σωματικῶς πράττει αὐτήν· ὁ γὰρ ἔχων πράξεις, διὰ λογισμῶν οὐκ ὀχλεῖται· ἠρώτησε δὲ ὁ γέρον τὸν ἀδελφόν· μὴ συνήθειαν ἔχεις εἰς ὀμιλίαν γυναικός; καὶ εἶπεν ὁ ἀδελφός· οὐ· παλαιοὶ καὶ νέοι ζωγράφοι εἰσὶν οἱ λογισμοί μου· μνημαὶ εἰσὶν ὀχλοῦσαι με καὶ γυναικῶν εἶδωλα· ὁ δὲ γέρον πρὸς αὐτόν· νεκροὺς μὴ φοβοῦ· ἀλλὰ τοὺς ζῶντας φεῦγε καὶ ἐπεκτείνου μᾶλλον εἰς προσευχήν» (σελ. 61).

Ἐὰν ὅμως ὁ μοναχὸς ὀφείλῃ νὰ περιφρουρῇ τὴν ἠθικὴν του ἀγνότητα καὶ ἀκεραιότητα, ὄχι ὀλιγώτερον ἔχει καθῆκον νὰ περιφρουρῇ κατὰ τὸν γερωντικὸν λόγον τὴν γνησιότητα καὶ τὸ ἀνόθευτον τῆς πίστεώς του. Ἡ ὀρθοδοξία του ἀπειλεῖται ὑπὸ τῆς «φιλίας μετὰ αἰρετικῶν». Ἡ ἐξοικείωσις μετ' αὐ-

τοῦ ὀδηγεῖ εἰς τὴν καταφθορὰν τῆς πίστεώς του. Δι' αὐτὸ καὶ δεόν νὰ ἀποφεύγῃ προληπτικῶς πᾶσαν ἐξοικείωσιν μετὰ αἰρετικῶν. Εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος περιφρουρήσεως τῆς πίστεώς του.

Ὡς γενικὸς κανὼν τῶν σχέσεων τοῦ μοναχοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους δεόν νὰ ἰσχύῃ ἀρνητικῶς μὲν «τὸ τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν ἀπὸ τοῦ πλησίον» ἀκατάγνωστον (Ἄββᾶς Παμβῶ ια', σελ. 102), θετικῶς δὲ διὰ ἐσωτερικῆς ἐτοιμασίας καὶ ἐγκαίρου προπαρασκευῆς διὰ τὴν δύσκολον στιγμὴν. Τοῦτο ἀπετέλει τὸν διὰ βίου χρυσοῦν κανόνα τοῦ Ἄββᾶ Ρωμανοῦ. Οὗτος παρακληθεὶς κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ βίου του νὰ ἀφήσῃ πνευματικὴν τινα διαθήκην εἶπεν· «οὐδέποτε οἶδα εἰπὼν τιμὴν ὑμῶν ποιῆσαι ποτέ, εἰμὴ πρότερον ἐποίησα τὸν λογισμὸν μὴ ὀργισθῆναι, ἐὰν μὴ ποιήσῃ ὁ εἶπον γενέσθαι· καὶ οὕτως ὅλον τὸν χρόνον ἡμῶν ὠκῆσαμεν μετ' εἰρήνης» (σελ. 110).

Δὲν λησμονεῖ ὁ μὴ γερωντικός λόγος καὶ τὸν σπουδαιότερον τρόπον ἀγίας συμπεριφορᾶς ἐναντι τῶν ἄλλων, ἂν καὶ ἀποτελῇ θεμελιωδεστάτην ἀρετὴν τοῦ μοναχοῦ, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται καὶ ἡ ὑπόμνησις τῆς τὴν ἀ γ ἄ π η ν. Τὸ «Γερωντικὸν» βρίθκει πληθὺς συγκινητικῶν παραδειγμάτων συμπεριφορᾶς τῶν Γερόντων ἐν πλησμονῇ ἀγάπης ἐναντι ὅλων ἀνεξαίρετως, ἀδελφῶν καὶ κοσμικῶν, φίλων καὶ ἐχθρῶν. Τὰ περιωρισμένα ὅρια τῆς παρούσης ἐργασίας δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἐπέκτασιν εἰς αὐτά. Λέγομεν μόνον τοῦτο· εἶναι τόσον πλουσία ἡ μοναχικὴ παράδοσις τῆς ἀγάπης, τόσον σαφῆς καὶ ζῶσα ἡ συνείδησις περὶ αὐτῆς, ὥστε αἱ ὑποδειξεις σχετικῶς πρὸς αὐτὴν νὰ ἀποτελοῦν πλεονασμὸν, καθ' ἣν στιγμὴν ὠμίλου ἐγγλῶττως τὰ ἔργα των. Οἱ ἄγιοι Γέροντες καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς ἠγωνίζοντο νὰ ἀναγάγουν τὰ πάντα εἰς ἀγάπην. Κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἄββᾶ Ἀγάθωνος «τὸ δοῦναι καὶ τὸ λαβεῖν ἀγάπη μοι ἦν» (ιζ', σελ. 13). Δι' αὐτὸ καὶ ἀρκεῖται ὁ γερωντικός λόγος εἰς τὴν ὑπογράμμισιν τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς ἀρετῆς, ἡ ὁποία ἦτο γνωστὴ οὐχὶ ὡς συναίσθηματικὴ κατάστασις, ἀλλὰ ὡς πρακτικὴ ἐφαρμογὴ, ὡς μαρτυρεῖ λίαν ἐγγλῶττως ὁ καθιερωμένος παρ' αὐτοῖς ὅρος «ποιεῖν ἀγάπην». Ἐκ τῶν σχετικῶν λογίων ἀναφέρομεν τρία χαρακτηριστικά.

Ὁ Ἄββᾶς Παμβῶ λέγει εἰς τὸν Ἄββᾶν Θεόδωρον τὸν Φέρμης· «ὑπάγε, τὸ ἔλεός σου ἔχε ἐπὶ πάντας· τὸ γὰρ ἔλεος εὔρε παρρησίαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ» (ιδ', σελ. 103). Καὶ ὁ Ἄββᾶς Ποιμὴν· «ὅσον δύνη ἐργάζου ἐργόχειρον, ἵνα ἐξ αὐτοῦ ποιήσῃς ἔλεος· γέγραπται γάρ, ὅτι ἐλεημοσύνη καὶ πίστις καθαίρουσιν ἀμαρτίας· λέγει ὁ ἀδελφός· τί ἐστι πίστις; λέγει ὁ γέρον· πίστις ἐστὶ, τὸ ἐν ταπεινοφροσύνῃ διάγειν καὶ ποιεῖν ἔλεος» (ξθ', σελ. 91). Ἡ σκληρὰ ἐργασία τοῦ μοναχοῦ, τὸ ἐργόχειρόν του προωρίζετο καὶ δι' ἔργα ἀγάπης. Ζῶν εἰς τὸ ἔπακρον τὴν λιτότητα ἐγνώριζε νὰ διαθέτῃ ἐκ τοῦ γλίσχρου εἰσοδήματός του δι' ἀγάπην ὅσα τὸ δυνατόν περισσότερα. Τέλος ὁ Ἄββᾶς Ἀγάθων καθορίζει ὡς ἀκολούθως τὴν οὐσίαν τῆς πραγματικῆς ἀγάπης· «Εἰ δυνατόν ἦν μοι εὐρεῖν κελεφὸν (=λεπρὸν) καὶ δοῦναι αὐτῷ τὸ ἐμὸν σῶμα καὶ λαβεῖν

τὸ αὐτοῦ, ἡδέως εἶχον· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ τελεία ἀγάπη» (κσι', σελ. 14. Πρβλ. χαρακτηριστικώτατον ἔμπρακτον ὑπόμνημα τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐν κεφ. λ', σελ. 14 τοῦ αὐτοῦ Ἀββᾶ).

* * *

Θὰ ἀπετέλει παραμείωσιν τῆς σημασίας τοῦ γερωντικοῦ λόγου ὁ ὑποβιβασμός του εἰς ἀπλὴν ἠθικὴν δεοντολογίαν. Οἰονδήποτε κανόνα καὶ ἂν τηρήσῃ ὁ μοναχός, δὲν φθάνει εἰς τὴν τελειότητα. Ὅσασδήποτε ἀρετὰς καὶ ἂν ἀποκτήσῃ, θὰ παραμῆνῃ πάντοτε καὶ («ἐν τι»), κατὰ τὸ ὁποῖον θὰ ὑπολείπεται. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαιότερον ὄλων. Ποῖον εἶναι αὐτό; Τὸ ἀναφέρει ὁ Ἀββᾶς Ἰωσήφ εἰς τὸν Ἀββᾶν Λώτ: «Παρέβαλεν ὁ Ἀββᾶς Λώτ τῷ Ἀββᾶ Ἰωσήφ καὶ λέγει αὐτῷ· Ἀββᾶ, κατὰ τὴν δύναμίν μου ποιῶ τὴν μικράν μου σύναξιν καὶ τὴν μικράν νηστείαν μου καὶ τὴν εὐχὴν καὶ τὴν μελέτην καὶ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὸ κατὰ δύναμίν μου καθαρεύω τοῖς λογισμοῖς· τί οὖν ἔχω ποιῆσαι λοιπόν; ἀναστὰς οὖν ὁ γέρον ἠπλωσε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ γεγόνασιν οἱ δάκτυλοι αὐτοῦ, ὡς δέκα λαμπάδες πυρός· καὶ λέγει αὐτῷ· εἰ θέλεις, γενοῦ ὄλος πῦρ» (Ἀββᾶς Ἰωσήφ ὁ εἰς Πανεφῶ ζ', σελ. 53). Ὁ αὐτὸς λέγει πάλιν εἰς τὸν Ἀββᾶν Λώτ· «οὐ δύνασαι γενέσθαι μοναχός, ἐὰν μὴ γένη ὡς πῦρ φλογιζόμενος ὄλος» (αὐτόθι ζ', σελ. 53). Ποῖον τὸ πῦρ, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ πρέπη νὰ μεταβληθῇ ὁ μοναχός; Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὸ ἀντιληφθῶμεν. Εἶναι ἡ ζέσις τοῦ πνεύματος, περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλεῖ ἡ Ἀγία Γραφή (Πράξ. ιη', 25 καὶ Ρωμ. ιβ', 11). Εἶναι τὸ πῦρ τοῦ «καρδιακοῦ πόνου καὶ τῆς θερμῆς πίστεως» (Πέτρος Δαμασκηνός, Φιλοκαλία, ἐκδ. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1960, τ. Γ', σελ. 31) καὶ τῆς θείας ἀγαπήσεως. Εἶναι τὸ πῦρ τοῦ πυρπολοῦντος τὴν ψυχὴν οὐρανοῦ ἀπαθοῦς ἔρωτος πρὸς τὸν Ἠγαπημένον καὶ «ἐκλελοχισμένον ἀπὸ μυριάδων» (Ἔσμα ε', 10). Ἡ δεητικὴ ὕψωσις τῶν χειρῶν τοῦ ἀγίου Γέροντος Ἰωσήφ πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ὑποδηλοῖ τὴν θείαν ἔντευξιν καὶ τὴν τερπνὴν πνευματικὴν θεωρίαν τοῦ οὐρανοῦ Ἐρωμένου. Ὁ θεῖος οὗτος ἔρωτος καὶ ἡ πυρφόρος ἀγάπησις τοῦ Κυρίου προσδίδουν οὐρανοῦν διάστασιν εἰς τὴν ἄσκησιν καὶ τὸν ἐρημικὸν βίον τῆς ἀποταγῆς τῶν ἐγκοσμίων. Ὁ μοναχὸς διὰ τοῦ ἔρωτος αὐτοῦ προσκτᾶται θεῖον δυναμισμόν καὶ ὑφίσταται θαυμαστὴν μεταβολὴν ὡς ὁ σίδηρος, ὅστις εἰσαγόμενος εἰς τὸ πῦρ μεταβάλλεται καὶ αὐτὸς εἰς πῦρ... Ὁ Θεός, τὸν ὁποῖον («ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ») (Ἔσμα γ', 2) τοῦ μοναχοῦ, εἶναι («πῦρ καταναλίσκον») (Δευτ. θ', 3) τὴν ἁμαρτίαν καὶ πᾶν γήϊνον καὶ φλέγον τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν διὰ θειοτάτων καὶ οὐρανοῦν συναισθημάτων καὶ πόθων. Ὡς θεῖον πῦρ κατῆλθεν ἤδη ὁ Παράκλητος ἐπὶ τοὺς ἀγίους Ἀποστόλους καὶ λοιποὺς ἀγίους μαθητὰς καὶ ἀνεζωπύρησε τὰς καρδίας των καὶ κατέφλεξε τὰς ἁμαρτίας των καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἱεράν ζέσιν καὶ καῦσιν τῆς καρδίας, τῆς ὁποίας μετέδωκαν τὸ πῦρ τῆς θείας γνώσεως καὶ ἀγάπης εἰς τὴν ὑπ' οὐρανόν. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πυρός ἐπληρώθη ἡ καρδία τῶν ἐρημικῶν ἐραστῶν τοῦ Κυρίου. Τὸ θεῖον αὐτὸ πῦρ καὶ τὸ «θαβώρειον φῶς»,

περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσῃ ἀργότερον ὁ ἡσυχασμός, προσδίδουν εἰς τὸν μοναχισμόν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας χαρακτηριστικὰ τοῦτ' αὐτὸ ἀγγελικὰ καὶ οὐράνια. Αὐτὸ δὲ τὸ πῦρ χρειάζεται ὁ μοναχισμός καὶ σήμερον διὰ νὰ ἀνορθωθῇ. Ὡραῖα εἶναι ἴσως τὰ σχέδια καὶ αἱ λύσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ καιροὺς προτείνονται, ἀλλὰ ὡς δευτερεύοντα στοιχεῖα. Δὲν ἀποτελοῦν ὅμως τὸ κύριον καὶ προέχον, διότι εἶναι ἐντελῶς ἐξωτερικά, ἀνθρώπινα καὶ ἐπιγενῆ στοιχεῖα, ἀδυνατοῦντα νὰ μεταδώσουν ζωὴν εἰς τὸ ἀποψύχον σῶμα. Τὸ ἱερόν πῦρ δὲν μεταδίδεται οὔτε διὰ σχεδίων, οὔτε διὰ συνεδρίων, οὔτε διὰ παρομοίων ἐνεργειῶν, αἵτινες ὄζουσιν ἐπιδράσεως δυτικῆς καὶ ἐλάχιστα ὑπενθυμίζουσι Ὁρθοδοξίαν. Τὸ πῦρ μεταδίδεται ἐκ καὶ διὰ πυρός. Εἶναι χάρισμα καὶ δώρημα τοῦ Οὐρανίου Πυρός, ὃ ἐστὶ τοῦ Παναγίου Πνεύματος. Τοῦτο κατενόησαν οἱ ἅγιοι Γέροντες. Καὶ κατέφυγον ἐκεῖ, ὅπου θὰ εὑρισκόν τὸ πῦρ. Εἰς τὴν Ἐρημον. Εἰς τὴν ἔρημον τῆς Ἐρήμου, τὸ ταπεινὸν κελλίον, ὅπου «διανυκτερεύοντες ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ» (Λουκ. στ', 12), ὡς ὁ Κύριος αὐτός, καὶ ἀγωνιζόμενοι ἀδιαλείπτως κατὰ τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ποικιλωτάτων παθῶν του καὶ κατὰ τῶν ἀναριθμῆτων μηχανῶν τοῦ πονηροῦ, ἐγίνοντο πύρινοι. Καὶ μετέδιδον λάμποντες εἰς τὸ σκότος τοῦ κόσμου τὸ πῦρ ὅχι μόνον εἰς τοὺς περὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς συγχρόνους των, οἱ ὁποῖοι ἔτρεχον ἐλυκόμενοι ὑπ' αὐτοῦ νὰ τοὺς ἀνεύρουν εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀφιλοξένων ἐρήμων, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς μετὰ ταῦτα γενεὰς τῶν πιστῶν μέχρι τῆς σήμερον. Τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τὴν ὠραιότεραν καὶ μεγαλειωδεστέραν κατάθεσιν καὶ φωτεινὴν μαρτυρίαν τοῦ γερωντικοῦ λόγου.